

Suvremeni pristupi stripu u nastavi hrvatskog jezika

Bahat, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:129044>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Ana Bahat

Suvremeni pristupi stripu u nastavi Hrvatskoga jezika

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2015.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Ana Bahat
Matični broj: 19679

Suvremeni pristupi stripu u nastavi Hrvatskoga jezika

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost / Engleski jezik i književnost

Mentor: dr. sc. Karol Visinko, redovita profesorica

Rijeka, 1. rujna 2015.

ZAHVALE

Srdačno zahvaljujem svima koji su svojim strpljenjem, podrškom i razumijevanjem pomogli pri pisanju ovoga diplomskog rada.

Posebno zahvaljujem svojoj mentorici, profesorici dr. sc. Karol Visinko na savjetima te ukazanoj podršci, strpljenju i vodstvu pri pisanju ovoga diplomskog rada.

Zahvaljujem učiteljicama i učenicima OŠ Nikole Tesle u Rijeci te OŠ Antuna i Ivana Kukuljevića u Varaždinskim Toplicama na sudjelovanju u istraživanju koje je provedeno u sklopu ovoga diplomskog rada.

Iskreno zahvaljujem svojoj obitelji i prijateljima na ukazanoj podršci i bezuvjetnoj ljubavi tijekom svih godina studiranja.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. STRIP	2
2.1. Definiranje stripa	2
2.2. Strip u školi i njegove prednosti	2
2.2.1. Strip u osnovnoškolskoj nastavi Hrvatskoga jezika	5
2.2.2. Strip u osnovnoškolskim čitankama i udžbenicima	6
2.3. Strip u nastavnim područjima Hrvatskoga jezika	16
2.3.1. Strip u nastavi medijske kulture	16
2.3.2. Strip u nastavi književnosti	18
2.3.3. Strip u nastavi jezika	20
2.3.4. Strip u nastavi jezičnoga izražavanja	22
2.4. Strip i učenici	25
3. ISTRAŽIVANJE: Strip u životu učenika osnovne škole	26
3.1. Predmet i cilj istraživanja	26
3.2. Hipoteze	27
3.3. Uzorak istraživanja	27
3.4. Metoda rada	28
3.5. Rezultati istraživanja i rasprava	29
3.6. Zaključak	32
4. ZAKLJUČAK	34
5. SAŽETAK	35
6. KLJUČNE RIJEČI	35
7. POPIS LITERATURE	36
8. PRILOZI	40

1. UVOD

Suvremena nastava od učitelja traži osobit angažman u njenom osmišljavanju. Najveći problem u njenoj organizaciji često je motivacija. Zainteresirati učenike za nastavu najvažnije je kako bi se postigla obrazovna postignuća, a to nije moguće ako se gradivo uvijek prezentira na isti način. Iz tog je razloga nužno stalno tražiti nove načine koji nastavu mogu učiniti zanimljivijom i dinamičnijom. Jedan od takvih načina nije toliko nov po postanku, ali se često ne shvaća njegov potencijal, pa nastavnici rijetko posežu za njime. Riječ je o stripu.

U ovome ćemo radu, koji nosi naslov *Suvremeni pristupi stripu u nastavi Hrvatskoga jezika*, govoriti ponajprije o načinima na koje je strip dosad bio uključivan u različite, važeće udžbenike za Hrvatski jezik, te načine na koje bi se on u budućnosti mogao uključivati. Osim toga, predstaviti ćemo istraživanje koje govori o položaju stripa u životima hrvatskih učenika osnovne škole.

Rad je podijeljen na dva dijela; prvi, teorijski dio, te drugi dio – istraživanje. Sadržaj prvog dijela rada podijeljen je na manja poglavlja: *Definiranje stripa*, *Strip u školi i njegove prednosti* i *Strip u nastavnim područjima Hrvatskoga jezika*. U prvom se poglavlju kratko definira strip, dok se u ostalim dvama poglavljima piše konkretno o stripu u odgojno-obrazovnom procesu. Ističu se načini na koje je strip prisutan u školi te prednosti koje su prepoznate u vezi s njegovom primjenom. Također, izdvojeni su načini na koje se strip može uključiti u svako nastavno područje Hrvatskoga jezika: medijsku kulturu, književnost, jezik i jezično izražavanje. U drugome dijelu rada prikazano je istraživanje koje smo proveli u svrhu ispitivanja prisutnosti stripa u životima učenika drugog i trećeg obrazovnog ciklusa te njihov interes za taj medij.

Cilj je rada osvijestiti potrebu da se hrvatski odgojno-obrazovni sustav osuvremeni, odnosno da se napravi odmak od tradicionalnih, zastarjelih oblika predavačke nastave, te da se primjenom stripa učenici motiviraju za nastavu i potaknu na razmišljanje i logičko zaključivanje, a nastavnici na uključivanje novih načina i medija u nastavu.

2. STRIP

2.1. Definiranje stripa

Strip se u literaturi često pogrešno definira. Na jednu takvu lošu definiciju upućuje i Svetozar Tomić u svojem djelu *Strip: poreklo i značaj*. On, naime, navodi definiciju iz *Male enciklopedije Prosvete* koja strip definira na sljedeći način: „niz crteža kojima se prikazuju izvesni događaji na takav način da čitanjem kratkog teksta čitalac dolazi lako do saznanja o čemu je riječ; obično se koristi za prikazivanje detektivskih, fantastičnih i avanturističkih događaja, za dječje bajke i slične priče; pretežno je bez umetničke vrijednosti, ali ih ima koji su izvedeni s mnogo inventivnog dara“ (Tomić 1985: 39). Tomić ističe da takvu definiciju stripa možemo samo djelomično prihvatiti zato što ona zapostavlja vezu između stripa i književnosti koja svakako postoji. On zaključuje kako je strip nemoguće svrstati isključivo u literarnu formu, a isto je tako ne možemo definirati kao književnost izraženu grafički (jer bismo time stvorili zbrku (zbog postojanja ilustrirane priče i slikovnice koje bi se također mogle tako definirati) (Tomić 1985: 39, 40).

Tomić upućuje na zahtjeve koje strip mora ispunjavati, a koje je predložio ugledni teoretičar stripa David Kunzle: „mora da s postoji sekvenca zasebnih slika, slike moraju biti značajnije od teksta, medijum u kome se strip pojavljuje i za koji je originalno namenjen mora biti reprodukovan u štamparskoj tehnici“. Ono što je ključno za strip jest to da oni iskazuju svoje priče pomoću slike i teksta. „Slike ili vinjete, osnovni elementi jezika stripa, smešteni su u kvadratne ili pravougaone okvire ili raspoređeni u horizontalne ili vertikalne nizove, slično rasporedu reči u rečenici.“ Pritom je važno napomenuti da, iako je strip umjetnost slike i riječi, strip bez teksta također može postojati (a upravo će takvi stripovi biti korisni u nastavi jezičnoga izražavanja).

2.2. Strip u školi i njegove prednosti

Strip se u školi javlja ponajprije u nastavi Hrvatskoga jezika, ali i u nekim drugim predmetima, i to kao sredstvo kojim se učenicima nastoji jasnije prikazati, objasniti neka pojava/događaj. Cilj je, naravno, olakšati učenicima svladavanje nastavnih sadržaja. Strip je u školi prisutan u različitim oblicima: na panoima, u udžbenicima, radnim bilježnicama, priručnicima za nastavu i školskim časopisima. Dušan Gačić ističe dva ključna razloga zbog

kojih je strip prisutan u školi: „značajnu ulogu stripa u porodici sveprisutnih masovnih medija“, te „samu strukturu stripa“ (Gačić 1990: 190). Samo sveprisutnost nije dovoljna da bi se nešto pojavljivalo u nastavi – važno je da postoje još neke prednosti. Gačić zato ističe „popularnost koju strip uživa među učenicima“, te „jednostavnu i jeftinu mogućnost prakticiranja stripa“. Danas je strip još dostupniji nego prije jer nastavnik više ne mora svakom učeniku kopirati materijal, već može koristiti pomagala kao što su računalo pomoću kojeg može projicirati strip na platnu.

Zašto koristiti strip u nastavi, koje su njegove prednosti? O učenju uz primjenu stripa u svom je radu pod nazivom *Percepcija nastave uz primjenu stripa u odnosu na klasičnu nastavu iz predmeta 'Filozofija sa logikom'* pisao Haris Cerić. On tamo iznosi rezultate istraživanja koji se odnose na učeničku percepciju nastave uz primjenu stripa u odnosu na klasičnu, receptivno-predavačku nastavu. Istraživanje je provedeno korištenjem tehnike semantičkog diferencijala koja indirektno mjeri stavove ispitanika na način da su učenici procjenjivali nastavu uz primjenu stripa i klasičnu nastavu pomoću bipolarnih skala. Naime, od njih se tražilo da za svaki par pridjeva, odnosno za svaku skalu, odaberu onaj pridjev koji bolje opisuje zadani pojam. Na primjer, jedna od skala semantičkog diferencijala bila je razumljivo-nerazumljivo. Rezultati istraživanja pokazali su da učenici pozitivnije percipiraju „učenje uz primjenu stripa“ od „klasične (receptivno-predavačke nastave)“. Iako Dušan Gačić piše o načinima na koje je strip prisutan u školi, činjenica je da je u praksi on rijetko zastupljen. Haris Cerić u svojem je istraživanju upozorio na tu zanemarenost i podcijenjenost stripa u odnosu na druge medije masovne kulture ističući već sam broj znanstvenih istraživanja o televiziji, filmu i internetu koji je puno veći nego broj istraživanja o stripu. Osim samih istraživanja, činjenica da se pisanja o stripu svode uglavnom na teoriju, kritike i povijest stripa potvrđuju Cerićevu tvrdnju (Cerić 2012: 10). Kao prednosti stripa, Cerić ističe sljedeće: 1. pored slikovnica i bajki, stripovi su još uvijek prvo čitalačko iskustvo djece; 2. stripovi pomažu u izgrađivanju moralnih i estetskih kategorija, razvijanju mašte i osjetljivosti za preoblikovanje (mijenjanje stvarnosti), upoznavanjem s bogatstvom i ljepotom jezika; 3. stripovi, u odnosu na druge književno-umjetničke forme, dodatno pomažu djetetu (tako što se između njih i teksta razvijaju asocijativne veze) da razumiju značenje teksta, da otkrije nove i nepoznate riječi, da uoči uzročno-posljedične veze između strip kadrova (temporalnost), odnosno da prati priču (Cerić 2012: 11). Na sve ove načine strip „pomaže pri razvijanju čitateljskih i jezičnih vještina i sposobnosti, medijske pismenosti, kao i čitateljskog samopouzdanja kod djece.“ (Cerić 2012: 11). Također, Cerić upućuje na istraživanje o kojemu je pisao Trelease u svom djelu *The Read-Aloud Handbook* u kojem spominje

istraživanje u koje su bile uključene trideset dvije zemlje i prema kojem je Finska, osim što je zemlja s najvećim postotkom školske djece koja svakodnevno čitaju stripove (blizu 60 posto), također i zemlja s najvećom stopom pismenosti (99 posto) (Cerić 2012: 11). U vezi s time Cerić ističe i studiju iz 1993. godine u *Journal of Child Language*, prema kojoj se „djeca putem prosječne strip sveske upoznaju s gotovo dvostruko više novih riječi nego posredstvom prosječne knjige za djecu, a čak i do pet puta više novih riječi od uobičajene konverzacije s odraslima“ (Cerić 2012: 11). Osim ovih razloga, učenje primjenom stripa svakako je pozitivno za učenika ako uzmemo u obzir da su informacije istovremeno predočene i tekstualno i vizualno (Cerić ovdje upućuje na *teoriju dualnog kodiranja, teoriju multimedijalnog učenja te semiotičku teoriju o odnosu teksta i slike*) (v. Cerić 2012: 12).

Strip se često veže uz humor. Upravo je to još jedna prednost u odnosu na korištenje nekih drugih sredstva u nastavi. To je posebno često u nastavi jezika, tj. u udžbenicima koji donose kraće stripove u kojima se krivom uporabom postiže efekt duhovitosti. Na taj će način učenici bolje upamtiti gradivo, a i na satu će im biti zanimljivije. O utjecaju humornoga diskursa na učinkovitost odgojno-obrazovnog procesa pisao je Marinko Lazzarich u svom radu *Humor i empatija stripa kao metodološki instrumentarij u poučavanju*. Njega su zanimale koliko je humor moguće implementirati u školski prostor te je iz tog razloga ispitivao njegov utjecaj na ishode učenja i rezultate odgojno-obrazovnog procesa te sugerirao smjernice njegove primjene. Lazzarich upozorava da su u našoj kulturi učenje i igra razgraničeni te se rijetko prožimaju u odgojno-obrazovnom procesu. Problem je, misli Lazzarich, u tome što se učenicima time šalje poruka da se „učenici time šalje poruka kako se vedrina i humor ne uklapaju u školski prostor.“ (Lazzarich 2013: 174). Ipak, on smatra kako se humorni diskurs stripa može iskoristiti u različitim fazama nastavnoga procesa. Ističe kako je on iskoristiv poglavito „u fazi motivacije: osim što stvara pozitivno ozračje, vedro započinjanje sata sa šalom i smijehom pomaže učenicima da se opuste, dok im duhovite stanke tijekom nastave omogućuju kratki predah, dobrodošao pri intenzivnim intelektualnim naporima.“ (Lazzarich 2013: 187). Iako je u ovom radu pisao ponajprije o humoru u stripu, Lazzarich ističe kako je humor u nastavi važan za „afirmaciju komunikacije i zasnivanja povjerenja u poučavanju. Vedrinom i duhovitošću nastavnici uspostavljaju ugodnije radno ozračje u kojem se bolje surađuje.“ (Lazzarich 2013: 189). Na isti način korištenje stripa u nastavi čini nastavu dinamičnijom i zanimljivijom, a same učenike aktivnijima i zainteresiranijima za rad.

U ovome radu govorit ćemo o korištenju stripa u nastavi Hrvatskoga jezika, i to ne radi obrade stripa i njegovih značajki, već radi obrade drugih sadržaja, tj. korištenje stripa u ostalim područjima nastave Hrvatskoga jezika (učenje uz primjenu stripa).

2.2.1. Strip u osnovnoškolskoj nastavi Hrvatskoga jezika

Osnovno školovanje ostvaruje se na temelju *Nastavnoga plana i programa za osnovne škole*. Za svaki nastavni predmet, uključujući Hrvatski jezik, Programom su definirani ciljevi i zadaće predmeta u osnovnoj školi, kao i obavezni sadržaji podijeljeni prema cjelinama (ili u nastavi Hrvatskoga jezika prema područjima). Nastava Hrvatskoga jezika u osnovnoj školi odvija se na četiri područja (jezik, književnost, jezično izražavanje i medijska kultura), a za svako područje navedeni su sadržaji koji se moraju obraditi. U programu za osnovne škole, nastavnici nemaju detaljne smjernice o tome koliko sati je potrebno za koji nastavni sadržaj. Nastavnik sam odabire materijal prema kojem će raditi, ali se od njega očekuje i određena doza samostalnosti (a pritom i kreativnosti u oblikovanju nastavnoga procesa). Ipak, Program je taj koji nastavnika usmjerava jer su u njemu navedene teme te ključni pojmovi i obrazovna postignuća koja je potrebno ispuniti kod ostvarivanja svake teme.

Strip se kao tema u osnovnoj školi javlja samo u 6. razredu i to u sklopu nastavnoga područja medijske kulture. Kod teme *Strip* navedeni su sljedeći ključni pojmovi: „izražajna sredstva stripa: crtež, kvadrat, fabula prikazana kvadratima“. Obrazovna postignuća navedena u programu su: „prepoznati izražajna sredstva stripa, uočiti sličnost i razliku između filmskoga kadra i kvadrata stripa (plan i kut gledanja)“. Dakle, samim promatranjem obrazovnih postignuća možemo uočiti da se od nastavnika očekuje s učenicima uspostaviti korelaciju između filma i stripa. Međutim, nikakve druge korelacije (unutarpredmetne ili međupredmetne) se izravno ne spominju. Ovo napominjemo jer smatramo važnim istaknuti kako se strip izrijeком ne pojavljuje niti u jednom drugom razredu (osim šestog), ali ni u jednom drugom području (npr. književnosti, jeziku ili jezičnom izražavanju). Ipak, postoje još dvije teme u vezi sa stripom koje se javljaju u 6. razredu, ali pod izbornim sadržajima (dakle onim koje nastavnik može, ali i ne mora obraditi). Obje teme također su svrstane u područje medijske kulture, a to su: *Vrste stripa po temi* te *Uporaba riječi u stripu*.

Iako se ovaj rad usmjerio na bavljenje stripom u osnovnoj školi, smatramo važnim spomenuti da se odnos prema stripu, odnosno (ne)interes za strip nastavlja i u srednjoj školi. Naime, strip se kao tema pojavljuje samo u *Nastavnome planu i programu za gimnazije* u 2.

razredu pod naslovom *Tematska raznolikost prikaza: prikaz knjige, kazališne predstave, filma, stripa, televizijske emisije, koncerata, izložbe i dr.* Ono što je ipak pohvalno jest činjenica da se strip sada može obrađivati u sklopu prikaza, dakle u području jezičnoga izražavanja (područje medijska kultura u srednjoj školi i ne postoji).

Možemo zaključiti riječima Stjepka Težaka: „Iako se u sadašnjim programima dosta ističe načelo integracije i korelacije, ozbiljnoga integracijsko-korelacijskog pristupa u njima nema“, iako bi mogao postojati (posebice u nastavi književnosti i jezika) (Težak 1990: 153). Ono što možemo zaključiti jest da bi se nastavnike trebalo više usmjeravati kako bi uvidjeli mogućnosti za korištenje stripa u nastavi, jer, ako to nije izrijekom navedeno, mnogi će nastavnici zanemariti tu mogućnost te će sadržaje koje bi mogli učiniti zanimljivijima stripom, predavati tradicionalnim, učenicima često nezanimljivim/nemotivirajućim načinima.

2.2.2. Strip u osnovnoškolskim čitankama i udžbenicima

U osnovnoj školi, učenici za rad koriste čitanke i udžbenike. Dok se u čitankama nalaze književnoumjetnički tekstovi (koji pripadaju nastavnom području književnost) te književnoznanstveni tekstovi (koji pripadaju nastavnom području medijskoj kulturi), u udžbenicima se obrađuju jezične teme iz područja jezika (ali i jezičnog izražavanja). Kako bismo dobili uvid u prisutnost stripa u osnovnoškolskim čitankama te jezičnim udžbenicima, odlučili smo usporediti nekoliko važećih udžbenika. Iako je važno imati na umu da je nastavnicima glavna smjernica u organiziranju nastave Program i da bi se nastavnici ponajprije trebali držati Programa, udžbenik po kojem odluče raditi ipak im je smjernica na tome putu, a način na koji je napisan udžbenik uvelike utječe na pristup kako će različiti nastavnici obraditi isto gradivo. Upravo iz tih razloga smatramo važnim proučiti prisutnost stripa u literaturi kojom se učenici služe tijekom svog obrazovanja.

U ovoj usporedbi usmjerili smo se ponajprije na broj tema u kojima je strip korišten kako bi se učenicima jasnije prikazalo gradivo ili u kojima je strip povezan s nekom drugom umjetnošću (npr. književnim tekstom). Dakako, strip se ponajprije javlja kao dio medijske kulture pa i taj dio nije ostao zanemaren.

Pri analizi smo uspoređivali sljedeće čitanke: *Ljubičastu čitanku, čitanku za peti razred osnovne škole*¹, *Zelenu čitanku, čitanku za šesti razred osnovne škole*², *Modru čitanku,*

¹ Levak, J.; Močibob, I.; Sandalić, J.; Skopljak Barić, I. (2013). *Ljubičasta čitanka* (čitanka za peti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

čitanku za sedmi razred osnovne škole³, *Narančastu čitanku*, čitanku za osmi razred osnovne škole⁴; te komplet čitanki *Hrvatska čitanka* za 5., 6., 7. i 8. razred osnovne škole⁵. Od jezičnih udžbenika uspoređivali smo udžbenički komplet *Riječi hrvatske* za 5., 6., 7. i 8. razred osnovne škole⁶, *Hrvatska krijesnica* za 5., 6., 7. i 8. razred osnovne škole⁷ te *Volimo HRVATSKI!* za 5., 6., 7. i 8. razred osnovne škole⁸. Osim njih, u usporedbu smo uključili i

² Levak, J.; Močibob, I.; Sandalić, J.; Skopljak Barić, I. (2013). *Zelena čitanka* (čitanka za šesti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

³ Levak, J.; Močibob, I.; Sandalić, J.; Skopljak Barić, I. (2013). *Modra čitanka* (čitanka za sedmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

⁴ Levak, J.; Močibob, I.; Sandalić, J.; Skopljak Barić, I. (2013). *Narančasta čitanka* (čitanka za osmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

⁵ Jambrec, O.; Bežen, A. (2009). *Hrvatska čitanka za V. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Jambrec, O.; Bežen, A. (2009). *Hrvatska čitanka za VI. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Jambrec, O.; Bežen, A. (2009). *Hrvatska čitanka za VII. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Jambrec, O.; Bežen, A. (2009). *Hrvatska čitanka za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

⁶ Družijanić Hajdarević, E.; Lovrenčić Rojc, G.; Lugarić, Z.; Lugomer, V. (2014). *Riječi hrvatske 5* (udžbenik hrvatskoga jezika za peti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Družijanić Hajdarević, E.; Lugarić, Z.; Romić, Z.; Sykora-Nagy, L. (2014). *Riječi hrvatske 6* (udžbenik hrvatskoga jezika za šesti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Družijanić Hajdarević, E.; Lovrenčić Rojc, G.; Lugarić, Z.; Lugomer, V. (2014). *Riječi hrvatske 7* (udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Družijanić Hajdarević, E.; Lugarić, Z.; Romić, Z.; Sykora-Nagy, L. (2014). *Riječi hrvatske 8* (udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

⁷ Kovač, S.; Bežen, A.; Jukić, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za V. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

Kovač, S.; Jukić, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za VI. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

Kovač, S.; Jukić, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za VII. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

Kovač, S.; Jukić, M.; Juričev-Dumpavlov, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za VIII. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

⁸ Rihtarić, A.; Marijačić, M.; Levak, J. (2013). *Volimo HRVATSKI!* (udžbenik hrvatskoga jezika za peti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Rihtarić, A.; Marijačić, M.; Ružić, D. (2013). *Volimo HRVATSKI!* (udžbenik hrvatskoga jezika za šesti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Rihtarić, A.; Marijačić, M.; Ružić, D. (2013). *Volimo HRVATSKI!* (udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Rihtarić, A.; Marijačić, M. (2013). *Volimo HRVATSKI!* (udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

udžbenički komplet *Kocka vedrine*⁹ za 5., 6., 7. i 8. razred osnovne škole, čine prvi integrirani komplet udžbenika za nastavu Hrvatskoga jezika.

Ono što je bilo očito već na prvi pogled jest da se strip puno češće pojavljuje u udžbenicima nego u čitankama, tj. da se strip češće koristi pri obradbi jezičnih tema. Pri usporedbi čitanki za 5. razred uočili smo da se strip u *Hrvatskoj čitanki*¹⁰ Ante Bežena i Olge Jambrec spominje u sklopu teme *Tisak* (koja se obrađuje u sklopu medijske kulture), te su čak umetnuti i uvodni kadrovi iz stripa Andrije Maurovića *Seoba Hrvata*. Iako se strip ovdje koristi radi stripa (a ne za učenje nekog drugog sadržaja) pohvalno je da učenici već u 5. razredu saznaju o njemu (strip kao tema pojavljuje se prema programu u 6. razredu osnovne škole). O stripu je u toj čitanci zapisano sljedeće: „Stripovi su medij slike i riječi. Nastaju na temelju priče ispričane s pomoću međusobno povezanih slika. U četvrtasto uokvirene slike, „oblačice“, unesen je govor likova i nužne napomene o mjestu i vremenu radnje. Mnoga poznata književna djela objavljena su i u obliku stripa, ali se kao podloga za stripove pišu i posebni tekstovi. Stripovi se objavljuju u novinama i časopisima, a mogu biti i samostalne knjige. Strip se danas razvio kao poseban medij s vlastitim junacima. Zovu ga i *novinski film* i *osma umjetnost*. Prvi strip nastao je u Americi krajem 19. stoljeća. Poznat je crtač stripova Walt Disney (stripovi o Mickeyu Mouseu i drugim likovima iz crtanih filmova) i mnogi drugi. Prvi poznati crtači stripova u Hrvatskoj bili su Andrija Maurović, Walter i Norbert

⁹ Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 5* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za peti razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 5* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za peti razred osnovne škole), 2. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 6* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za šesti razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 6* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za šesti razred osnovne škole), 2. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Motik, M.; Sušac, S.; Katalinić, Z.; Rimac Jurinović, M.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 7* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za sedmi razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Motik, M.; Sušac, S.; Katalinić, Z.; Rimac Jurinović, M.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 7* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za sedmi razred osnovne škole), 2. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Jurić Stanković, N.; Šimić, D.; Šodan, A.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 8* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za osmi razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Jurić Stanković, N.; Šimić, D.; Šodan, A.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 8* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za osmi razred osnovne škole), 2. dio. Zagreb: Školska knjiga.

¹⁰ Jambrec, O.; Bežen, A. (2009). *Hrvatska čitanka za V. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Neugebauer. Kasnije se istaknuo Julio Radilović te članovi skupine *Novi kvadrat*.“ (Hrvatska čitanka 5, 2009: 211, 212). Dakle, u ovoj nastavnoj jedinici učenici mogu naučiti ono osnovno o stripu: što je strip, kako izgleda te se upoznati s najpoznatijim imenima u svijetu stripa. U drugoj uspoređivanoj čitanci za peti razred osnovne škole, *Ljubičastoj čitanci*¹¹, strip se uopće ne spominje. Osim te iznimke, strip se ne pojavljuje ni u jednoj od dvije čitanke ni u sedmom¹² i osmom razredu¹³. Iznimka je, dakako, čitanka za šesti razred osnovne škole¹⁴, u kojem se strip pojavljuje, ali u sklopu medijske kulture kada se prema Programu i treba obraditi. Više o tome na koji se način tema *Strip* obrađuje u svakoj čitanci bit će objašnjeno u drugom dijelu poglavlja, nakon analize udžbenika.

Za razliku od stripa u čitankama, strip je u udžbenicima za Hrvatski jezik puno prisutniji. U jezičnim udžbenicima često se koristi kombinacija slike i teksta, tj. vizualni materijal kako bi se bolje predstavile neke pogreške u komunikaciji koje nastaju zbog nepoštivanja/nepoznavanja jezičnih pravila. Takve se ilustracije sastoje od nekoliko povezanih sličica s tekстом koje uvelike podsjećaju na strip. Međutim, u ovoj analizi samo ću cjelovite stripove uključiti u analizu. U udžbeniku *Hrvatska krijesnica 5*¹⁵ nalaze se dva cjelovita stripa. Prvi je strip *Telefonski razgovor morske mačke i morskog psa* na 96. stranici nastao prema igrokazu Nade Zidar-Bogadi, a izradio ga je Nikola Plečko. Strip se koristi pri obradi glagolskog broja, a u njemu su crvenim označene riječi na koje će učenici nakon čitanja stripa obratiti pozornost. Drugi je strip, *Morska svadba*, na stotoj stranici, također izradio Nikola Plečko, ali prema igrokazu Jadranke Čunčić-Bandov. Taj se strip čita pri obradi teme *Glagolska osoba*, a kao i kod prethodnog stripa prethode mu pitanja za motivaciju (u vezi sa sadržajem stripa), te nakon njega slijede pitanja kojima učenici kratko prokomentiraju radnju. Isto tako, u stripu su određene riječi (glagoli) označene crvenom bojom kako bi učenici znali na što se usmjeriti kod drugog čitanja. Učenike se najprije podsjeća na već naučeno gradivo, promjenu glagola po vremenima i broju, a postepeno im se

¹¹ Levak, J.; Močibob, I.; Sandalić, J.; Skopljak Barić, I. (2013). *Ljubičasta čitanka* (čitanka za peti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

¹² Levak, J.; Močibob, I.; Sandalić, J.; Skopljak Barić, I. (2013). *Modra čitanka* (čitanka za sedmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

¹³ Levak, J.; Močibob, I.; Sandalić, J.; Skopljak Barić, I. (2013). *Narančasta čitanka* (čitanka za osmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

¹⁴ Levak, J.; Močibob, I.; Sandalić, J.; Skopljak Barić, I. (2013). *Zelena čitanka* (čitanka za šesti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

¹⁵ Kovač, S.; Bežen, A.; Jukić, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za V. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

pokazuje (tekstom iz stripa) da se glagoli mijenjaju i kroz osobe. Ovakav način rada od učenika zahtijeva uključenost jer oni sami moraju doći do rješenja, tj. zaključivati; nastavnik je samo voditelj u tom procesu. Strip se u udžbeniku *Hrvatska krijesnica 6*¹⁶ ne pojavljuje, ali se pojavljuje u udžbeniku za sedmi i osmi razred. U udžbeniku za sedmi razred, *Hrvatska krijesnica 7*¹⁷, strip se pojavljuje u obradi isključne i zaključne rečenice na 73. i 75. stranici pod nazivima *Ljubav, 1.dio* i *Ljubav, 2. dio*. Oba je stripa nacrtao Nikola Plečko prema sastavku učenice Sanje. Također, strip se u udžbeniku *Hrvatska krijesnica 7* javlja kod obrade subjektne rečenice na 87. stranici. Strip *Što si pametan!* prema sastavku učenika Igora također je nacrtao Nikola Plečko. U udžbeniku *Hrvatska krijesnica 8*¹⁸ strip *Nesporazum* se javlja na 49. stranici u obradi riječi jednaka oblika, a različita značenja, te na 87. stranici kod obrade kratica (strip *Dobročinitelji*) (v. Prilog 1. u poglavlju *Prilozi*). Strip je osobito čest u udžbenicima *Riječi hrvatske*¹⁹ od petog do osmog razreda. S obzirom na to da se radi o velikom broju kraćih stripova, navest ćemo samo neke i objasniti princip prema kojem se oni pojavljuju. Strip se u ovome udžbeniku pojavljuje najčešće kako bi se učeniku pokazala pogrešna jezična uporaba (v. Prilog 2. u poglavlju *Prilozi*) ili u obradi novoga gradiva (v. Prilog 3. u poglavlju *Prilozi*). Takvi se stripovi u udžbeniku *Riječi hrvatske 5*²⁰ pojavljuju u vezi s priložima (str. 28), prijedlozima (str. 31), prijedlogom s/sa (str.32), usklikima (str. 35), akuzativom (str. 49), instrumentalom (str. 59), vokativom (str. 62) i dr. Broj se stripova

¹⁶ Kovač, S.; Jukić, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za VI. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

¹⁷ Kovač, S.; Jukić, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za VII. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

¹⁸ Kovač, S.; Jukić, M.; Juričev-Dumpavlov, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za VIII. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

¹⁹ Družijanić Hajdarević, E.; Lovrenčić Rojc, G.; Lugarić, Z.; Lugomer, V. (2014). *Riječi hrvatske 5* (udžbenik hrvatskoga jezika za peti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Družijanić Hajdarević, E.; Lugarić, Z.; Romić, Z.; Sykora-Nagy, L. (2014). *Riječi hrvatske 6* (udžbenik hrvatskoga jezika za šesti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Družijanić Hajdarević, E.; Lovrenčić Rojc, G.; Lugarić, Z.; Lugomer, V. (2014). *Riječi hrvatske 7* (udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Družijanić Hajdarević, E.; Lugarić, Z.; Romić, Z.; Sykora-Nagy, L. (2014). *Riječi hrvatske 8* (udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

²⁰ Družijanić Hajdarević, E.; Lovrenčić Rojc, G.; Lugarić, Z.; Lugomer, V. (2014). *Riječi hrvatske 5* (udžbenik hrvatskoga jezika za peti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

smanjuje s dobi, pa se tako u 8. razredu u udžbeniku *Riječi hrvatske*²¹ ne pojavljuje niti jedan takav strip. Važno je upozoriti na razliku između udžbeničkih kompleta *Hrvatska krijesnica*²² i *Riječi hrvatske*²³. U udžbenicima *Hrvatska krijesnica* nalaze se cjeloviti stripovi sa svojim autorima koji čine lingvometodički predložak na kojem nastavnik radi, dok se u udžbenicima *Riječi hrvatske* ti stripovi uglavnom sastoje od kraćih sličica kojima je cilj upozoriti na neku specifičnu jezičnu pojavu, a ne ponuditi nastavniku materijal za obradu. U tom su udžbeničkom kompletu rijetki stripovi koji su cjeloviti i koji se koriste kao lingvometodički predložak na kojem se obrađuje neka jezična tema. U udžbenicima *Volimo hrvatski*²⁴ od petog do osmog razreda strip se niti jednom ne pojavljuje. Ono što je očito na prvi pogled jest da taj

²¹ Družijanić Hajdarević, E.; Lugarić, Z.; Romić, Z.; Sykora-Nagy, L. (2014). *Riječi hrvatske 8* (udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

²² Kovač, S.; Bežen, A.; Jukić, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za V. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

Kovač, S.; Jukić, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za VI. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

Kovač, S.; Jukić, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za VII. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

Kovač, S.; Jukić, M.; Juričev-Dumpavlov, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za VIII. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

²³ Družijanić Hajdarević, E.; Lovrenčić Rojc, G.; Lugarić, Z.; Lugomer, V. (2014). *Riječi hrvatske 5* (udžbenik hrvatskoga jezika za peti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Družijanić Hajdarević, E.; Lugarić, Z.; Romić, Z.; Sykora-Nagy, L. (2014). *Riječi hrvatske 6* (udžbenik hrvatskoga jezika za šesti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Družijanić Hajdarević, E.; Lovrenčić Rojc, G.; Lugarić, Z.; Lugomer, V. (2014). *Riječi hrvatske 7* (udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Družijanić Hajdarević, E.; Lugarić, Z.; Romić, Z.; Sykora-Nagy, L. (2014). *Riječi hrvatske 8* (udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

²⁴ Rihtarić, A.; Marijačić, M.; Levak, J. (2013). *Volimo HRVATSKI!* (udžbenik hrvatskoga jezika za peti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Rihtarić, A.; Marijačić, M.; Ružić, D. (2013). *Volimo HRVATSKI!* (udžbenik hrvatskoga jezika za šesti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Rihtarić, A.; Marijačić, M.; Ružić, D. (2013). *Volimo HRVATSKI!* (udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Rihtarić, A.; Marijačić, M. (2013). *Volimo HRVATSKI!* (udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

udžbenik gotovo nema likovnih ilustracija kakve su prisutne u *Hrvatskoj krijesnici*²⁵ i u *Riječima hrvatskim*²⁶, a koje su, prema našem mišljenju, potrebne u osnovnoj školi.

U integriranom udžbeniku *Kocka vedrine 5*²⁷ za peti razred osnovne škole, strip se javlja, ali samo u temama koje se tiču područja jezika (konkretno, tema narječja na 18. stranici, prilozi na 61. stranici, veznici, uskllici i čestice na 68. stranici, te vokativ na 160. stranici) 1. dijela udžbenika. Ono po čemu se razlikuje od ostalih udžbenika jest to da se u pitanjima nakon stripa učenicima direktno govori da se radi o stripu. Često učenici nisu svjesni da čitaju strip ako ih se na to ne upozori (što je vidljivo iz rezultata istraživanja prema kojima su neki učenici iz istog razreda naveli da čitaju stripove na satu Hrvatskoga jezika, dok drugi uopće nisu osvijestili da su ikad čitali stripove na satovima jezika). U udžbeniku *Kocka vedrine 6, 1. dio*²⁸, strip se javlja puno češće. U području jezika strip se javlja pri obradi osobnih zamjenica (str. 64), posvojnih i povratno-posvojnih zamjenica (str. 71), pokaznih zamjenica (str. 76), te aorista (str. 164). Osim toga, javlja se pri obradi stripa u području

²⁵ Kovač, S.; Bežen, A.; Jukić, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za V. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

Kovač, S.; Jukić, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za VI. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

Kovač, S.; Jukić, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za VII. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

Kovač, S.; Jukić, M.; Juričev-Dumpavlov, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za VIII. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

²⁶ Družijanić Hajdarević, E.; Lovrenčić Rojc, G.; Lugarić, Z.; Lugomer, V. (2014). *Riječi hrvatske 5* (udžbenik hrvatskoga jezika za peti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Družijanić Hajdarević, E.; Lugarić, Z.; Romić, Z.; Sykora-Nagy, L. (2014). *Riječi hrvatske 6* (udžbenik hrvatskoga jezika za šesti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Družijanić Hajdarević, E.; Lovrenčić Rojc, G.; Lugarić, Z.; Lugomer, V. (2014). *Riječi hrvatske 7* (udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Družijanić Hajdarević, E.; Lugarić, Z.; Romić, Z.; Sykora-Nagy, L. (2014). *Riječi hrvatske 8* (udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

²⁷ Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 5* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za peti razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 5* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za peti razred osnovne škole), 2. dio. Zagreb: Školska knjiga.

²⁸ Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 6* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za šesti razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.

medijske kulture (str. 136, 137), ali i u nastavi jezičnog izražavanja (str. 43). Ovo je jedini udžbenik u kojem se strip javlja u području jezičnog izražavanja, a javlja se kako bi se učenicima prikazala razlika između razgovora koji može biti privatni i službeni. Osim toga, ovaj udžbenik jedini je od analiziranih koji strip povezuje s nastavom književnosti i to na čak dva primjera. Prvi strip, *Vuci*, Željka Lordanića, odgovara ulomku romana Milutina Cihlara Nehajeva *Vuci*, dok je drugi strip nastao prema ulomku iz romana *Seljačka buna* Augusta Šenoe. Nacrtao ga je jedan od najpoznatijih hrvatskih stripocrtčača Andrija Maurović. Učenike se nakon čitanja stripa poziva na usporedbu s ulomkom te uočavanje razlika koje primjećuju. S obzirom na to da se strip kao tema obrađuje u šestom razredu osnovne škole, nastavnici imaju mogućnost odvojiti više vremena za usporedbu književnog djela i stripa jer će time učenici zasigurno bolje razumjeti razliku između ove dvije umjetnosti. U udžbeniku za sedmi razred²⁹ broj stripova se smanjio, i opet se pojavljuje samo u području jezika. Strip se koristi u 2. dijelu udžbenika samo pri obradi zavisno složenih rečenica (str. 28). U udžbeniku za osmi razred³⁰ također se javlja samo jedan strip (*Kocka vedrine 8, 1. dio* 2013: 97). Ipak, zanimljivo je da se javlja u području jezičnog izražavanja i da se nakon čitanja stripa o provođenju slobodnoga vremena učenike poziva da ga usporede s izvješćem o održavanju okruglog stola *Vrijednosne orijentacije mladih i nasilje*. Taj se strip koristi kod obrade teme *Rasprava* i navedenom usporedbom učenicima se želi pokazati da nije svaki razgovor rasprava, tj. da su u stripu mladi samo razgovarali, a na organiziranome okruglom stolu, u javnoj raspravi sudionici su izdvojili problem nasilja, obrazlagali ga, iznosili svoje tvrdnje i dokazivali svoja stajališta (v. Prilog 4. u poglavlju *Prilozi*).

Na kraju ove kratke analize možemo zaključiti da se strip u udžbenicima najčešće javlja u području jezika (i naravno medijske kulture kamo se originalno i svrstava). Iznimku čine integrirani udžbenici *Kocka vedrine*³¹ od 5. do 8. razreda osnovne škole u kojima je strip

²⁹ Motik, M.; Sušac, S.; Katalinić, Z.; Rimac Jurinović, M.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 7* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za sedmi razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Motik, M.; Sušac, S.; Katalinić, Z.; Rimac Jurinović, M.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 7* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za sedmi razred osnovne škole), 2. dio. Zagreb: Školska knjiga.

³⁰ Jurić Stanković, N.; Šimić, D.; Šodan, A.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 8* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za osmi razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Jurić Stanković, N.; Šimić, D.; Šodan, A.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 8* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za osmi razred osnovne škole), 2. dio. Zagreb: Školska knjiga.

³¹ Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 5* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za peti razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.

povezan s književnošću, tj. s povijesnim romanima *Vuci* i *Seljačka buna*, te s područjem jezičnog izražavanja u kojima je stripovima pokazana razlika između vrsta razgovora, te između rasprave i razgovora. Možemo zaključiti da bi trebalo tražiti više tema u kojima bi se strip mogao iskoristiti jer je spoj slike i teksta svakako privlačniji, ali i razumljiviji učenicima osnovne škole.

Osim prisutnosti stripa kao sredstva u nastavi, zanimalo nas je kako je tema *Strip* obrađena u različitim udžbenicima. Kao što je već rečeno, udžbenici predstavljaju nit vodilju kojom se učitelj vodi pri osmišljavanju nastavnoga sata, tj. obradbe neke nastavne jedinice. Dakako, važnije od samog udžbenika jest da ostvari obrazovna postignuća postavljena u *Nastavnom planu i programu*. Prema *Nastavnom planu i programu za osnovnu školu*, učenici, nakon obrađene nastavne jedinice, moraju „prepoznati izražajna sredstva stripa; uočiti sličnost i razliku između filmskoga kadra i kvadrata stripa (plan i kut gledanja)“. Da bismo vidjeli koliko su ti zahtjevi zadovoljeni ako bi se nastavnik držao isključivo udžbenika, usporedili smo nekoliko udžbenika. Usporedili smo *Hrvatsku čitanku*³² te *Zelenu čitanku*³³ (obje za šesti razred osnovne škole). Osim njih, u usporedbu smo uključili i integrirani udžbenik *Kocka vedrine*³⁴ za šesti razred osnovne škole.

Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 5* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za peti razred osnovne škole), 2. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 6* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za šesti razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 6* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za šesti razred osnovne škole), 2. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Motik, M.; Sušac, S.; Katalinić, Z.; Rimac Jurinović, M.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 7* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za sedmi razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Motik, M.; Sušac, S.; Katalinić, Z.; Rimac Jurinović, M.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 7* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za sedmi razred osnovne škole), 2. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Jurić Stanković, N.; Šimić, D.; Šodan, A.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 8* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za osmi razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Jurić Stanković, N.; Šimić, D.; Šodan, A.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 8* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za osmi razred osnovne škole), 2. dio. Zagreb: Školska knjiga.

³² Jambrec, O.; Bežen, A. (2009). *Hrvatska čitanka za VI. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

³³ Levak, J.; Močibob, I.; Sandalić, J.; Skopljak Barić, I. (2013). *Zelena čitanka* (čitanka za šesti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

³⁴ Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 6* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za šesti razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Obrada stripa koja se najmanje drži *Plana i programa* jest *Hrvatska čitanka*³⁵ iz 2009. godine. Naime, u njoj se ne obrađuje tema *Strip* s ključnim pojmovima „izražajna sredstva stripa: crtež, kvadrat, fabula prikazana kvadratima“ koji se navode u *Planu i programu*, već je strip obrađen pod nazivom *Vrste stripova po sadržaju* što sadržajno odgovara izornoj temi iz Programa *Vrste stripova po temi*. Osim podjele po sadržaju, ovaj udžbenik daje kratku povijest nastanka stripova te spominje najpoznatije stripocrtiče. Izražajna sredstva stripa se spominju samo kao ključni pojmovi, dok se o njima u tekstu ne govori. Objašnjenje se vjerojatno krije u tome što su ovi autori o stripu pisali pod temom *Tisak* u čitanci za 5. razred³⁶, no nisam sigurna je li to dovoljan razlog za nepotpunu obradu obveznih sadržaja navedenih u Programu. Osim podjele stripova po sadržaju, autori donose i strip *Silvije Šesto Romea i Julio*, te nekoliko pitanja o vrsti, sadržaju, likovima nakon čitanja stripa. Za samostalan rad, učenici se pozivaju na čitanje stripova iz dnevnih novina te određivanje vrste stripa (Jambrec, Bežen 2009: 219-225).

U *Zelenoj čitanci*³⁷ autorica Levak, Močibob, Sandalić i Skopljak Barić, tema *Strip* je puno bolje obrađena. Autor teksta o stripu je Rudi Aljinović, poznati stripocrtič, novinar i publicist koji je svoje znanje o stripu preveo na jezik i razinu primjerenu učenicima šestog razreda osnovne škole. Nakon definiranja stripa i njegova imena, Aljinović kratko piše o prethodnicima stripa te o prvim novinskim stripovima. Također, kraće poglavlje posvećuje i vrstama (žanrovima) stripa, ali tu ne objašnjava termine kao što su pustolovni ili kriminalistički strip o kojima učenici sami mogu zaključiti kakvi su (autori Jambrec i Bežen takva objašnjenja daju što smatram potpuno nepotrebnim). On više piše o stvaranju stripa, sličici (kadru), simbolima i onomatopejama u stripu, kao i o usporedbi stripa i filma. Osim toga, u ovoj čitanci nalazi se i ulomak stripa *Gluhe laste* Stjepana Bartolića Štefa, a učenici su nakon čitanja pozvani ne samo na razgovor o likovima, sadržaju i vrsti kao u *Hrvatskoj čitanci*³⁸ već i na izdvajanje elemenata stripa (kadar, onomatopeju, oblačić, govor, lik) koji su ključni pojmovi navedeni u Programu (Levak, Močibob, Sandalić, Skopljak Barić 2013: 196-202).

Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 6* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za šesti razred osnovne škole), 2. dio. Zagreb: Školska knjiga.

³⁵ Jambrec, O.; Bežen, A. (2009). *Hrvatska čitanka za VI. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

³⁶ Jambrec, O.; Bežen, A. (2009). *Hrvatska čitanka za V. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

³⁷ Levak, J.; Močibob, I.; Sandalić, J.; Skopljak Barić, I. (2013). *Zelena čitanka* (čitanka za šesti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

³⁸ Jambrec, O.; Bežen, A. (2009). *Hrvatska čitanka za VI. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

U integriranom udžbeniku za šesti razred osnovne škole *Kocka vedrine*³⁹ obrada stripa započinje samim stripom *Borovnica* što smatram izrazito poticajnim za učenike. Nakon stripa, nalazi se kratak tekst o „povijesti crteža u kućicama“ te poglavlja pod nazivom *Od čega se sastoje stripovi?*. Tu se spominju izgled, plan crteža (opći, srednji, krupni), oblačić s tekstem te zvučni efekti. Nakon toga, učenicima su ponuđena dva projekta: 1. organizirati debatu s temom *Stripovi ili knjige* i 2. napraviti strip od jedne stranice s temom *Putovanje kroz vrijeme*. Učenicima su za oba projekta precizirani zadaci/pitanja koja će ih voditi kroz projekt (*Kocka vedrine* 6 1. dio 2013: 136-141).

Usporedbom ovih triju udžbenika dolazimo do zaključka da je stripu svakome od njih pristupljeno na drugačiji način. Dok se u *Hrvatskoj čitanci*⁴⁰ ne vidi odmak od tradicionalnog pristupa, obrade sadržaja i razgovora o stripu, u integriranom udžbeniku⁴¹ strip se obrađuje na učenicima puno pristupačniji način – sudjelovanjem u projektu u koji su svi učenici uključeni i koji se ne sastoji samo od ponavljanja pročitano. Od učenika se očekuje kreativnost u stvaralačkom radu, ali i upotreba kritičkog mišljenja. Zlatnom sredinom smatramo *Zelenu čitanku*⁴² u kojoj se učenicima strip predstavlja jezikom primjerenim njima, ali ih se nakon čitanja stripa upućuje da pročitano (i naučeno) primjene u čitanju novoga stripa, tj. da pokažu što prepoznaju i gdje vide elemente stripa o kojima su prethodno čitali.

2.3. Strip u nastavnim područjima Hrvatskoga jezika

2.3.1. Strip u nastavi medijske kulture

S obzirom na to da se strip ponajprije javlja u području medijske kulture i da smo o obradi teme *Strip* koju propisuje *Nastavni plan i program za osnovne škole* već pisali u

³⁹ Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 6* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za šesti razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.

⁴⁰ Jambrec, O.; Bežen, A. (2009). *Hrvatska čitanka za VI. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

⁴¹ Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 6* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za šesti razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.

⁴² Levak, J.; Močibob, I.; Sandalić, J.; Skopljak Barić, I. (2013). *Zelena čitanka* (čitanka za šesti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

prethodnim poglavljima *Strip u osnovnoškolskoj nastavi Hrvatskoga jezika* i *Strip u osnovnoškolskim čitankama i udžbenicima*, u ovom ćemo se poglavlju usmjeriti na druge načine u kojima se strip može javiti u medijskoj kulturi, tj. s kojim bi se to medijem moglo povezati. U sljedećem poglavlju objasniti ćemo na koje su načine povezani strip i filmska umjetnost te što se u vezi s njima može raditi u nastavi Hrvatskoga jezika.

2.3.1.1. Strip i film

O filmu i stripu u nastavi pisao je Stjepko Težak u *Metodici nastave filma*. On je u poglavlju pod nazivom *Film i strip* ponajprije objasnio zbog čega bi se film uopće uspoređivao sa stripom. Pri tome je najprije istaknuo zajedničke korijene – „iskoni i filmu i stripu vide se u narativnim slikama i crtežima koji sugeriraju pokret“ (Težak 1990: 382). Osim toga, oba medija su masovna komunikacijska sredstva koja su utjecala jedan na drugi. Što se tiče pedagoških krugova, Težak ističe kako su oba dočekana s negodovanjem, a strip se, kao i film, smatra školskom pripremom za televiziju (Težak 1990: 382). Ne smiju se zaboraviti ni zajednički elementi izraza (slika i riječ) koji ih povezuju.

U vezi sa stripom i filmom u nastavi, Težak i sam priznaje, da u okviru skromnih nastavnih programa filmske kulture nema baš prostora za strip. Ipak, on smatra kako to nije dovoljan razlog da se odnos ovih dvaju medija zapostavi, te ističe: „Umiješan nastavnik uvijek će naći priliku, pa i mrvičak vremena, da u interpretaciji filma povuče kakvu paralelu sa stripom ili da strip iskoristi kao motivaciju za rad na filmu ističući ovu ili onu značajku stripa koja ga s filmom povezuje ili ga odvaja od njega.“ (Težak 1990: 382). Težak navodi i koje bi spoznaje učenici mogli steći u takvom metodičkom povezivanju nastave filma sa stripom (v. Težak 1990: 383-386). Jednu od posebno važnih smatramo razliku između stripa i filma u slici. Težak ističe kako je u stripu „slika nepokretna s obilježjem kinetičke sugestije, a u filmu je pokretna s obilježjem optičke iluzije“ (Težak 1990: 384). Uočavanje sličnosti i razlika između filmskog kadra i kvadrata stripa navedena je i pod obrazovnim postignućima koja se trebaju ostvariti u *Nastavnome planu i programu za osnovne škole*, pa je upravo tu korelaciju bitno uspostaviti kod obrađivanja stripa u 6. razredu osnovne škole. Težak posebice ističe slobodu u slijedu kadrova kakvu ima strip u usporedbi s ograničenošću oblika i dimenzija okvira u filmu (Težak 1990: 385). Također, važno je da učenici uvide što je strip preuzeo od filma (dubinski kadar, gornji i donji rakurs, tehniku oštih sjena, clair-obscura i

prisjenka (protusvjetlosti)) te potrebu da strip sugerira pokret i osjećajne mijene junaka (što u filmu sasvim nepotrebno) (Težak 1990: 385).

Mogućnost uključivanja stripa u nastavu filma Težak vidi uz obavijesti o počecima filma ili o prvim koracima kinematografske animacije. On daje primjer u kojem to povezuje s stripom *Žuti dječak (Yellow Kid)*, koji je otvorio eru modernoga stripa. Navodi pitanja koja se mogu postaviti učenicima: „1. Odgovara li ovaj crtež filmskom kadru?; 2. Po čem se bitno razlikuje od filmskoga kadra?; 3. Čime je Outcault u statičkoj slici ipak sugerirao i pokret, gibanje?; 4. Izmislite priču u kojoj će ovaj prizor biti uvod, središnjica ili završnica.; 5. Biste li je ostvarili kao igrani ili kao animirani film?“ (Težak 1990: 387). Ovim se pitanjem uvodi prethodno spomenuta korelacija između filmskog kadra i kvadrata stripa te je ovo izvrstan primjer za ostvarivanje tog obrazovnog postignuća. Učenici razmišljaju i zapažaju sličnosti i razlike na stvarnom primjeru, a ujedno rade na svom jezičnom izražavanju.

Iako *Nastavni plan i program* stripu ne ostavlja puno mjesta za obradu, korelacija između filmskog kadra i kvadrata stripa je i u Programu izrijekom navedena, pa se od učitelja očekuje da osmisli kako će ostvariti te ciljeve.

2.3.2. Strip u nastavi književnosti

Strip se u nastavi književnosti prije rijetko pojavljivao. Takav odnos nije bio opravdan jer, kao što Težak ističe, „po riječi je strip srodan i s književnim i s filmskim djelom“ (Težak 1990: 154). S obzirom na to da se u programu ističe korelacija filma i stripa, bilo bi za očekivati da će se nastavnici uputiti i na korelaciju stripa i književnosti. Težak ističe da iako strip s književnošću veže „pisana riječ i fabuliranje“, riječ u stripu sasvim drugačije funkcionira. (Težak 1990: 154). Autoru stripa, ističe Težak, stoji na raspolaganju više načina uporabe riječi. Navodi sljedeće:“

1. Može je izostaviti. (Osim u naslovu.) (...)
2. Može mu biti samo dio predstavljene stvarnosti (plakat, natpis). (...)
3. Može upotrijebiti samo stripovne onomatopeje za izražavanje prirodnih i umjetnih šumova.
4. Može iskoristiti samo dijalog ili kraći monolog likova. (...)
5. Može riječ iskoristiti samo kao naracijsku dopunu crtežima. (...)

6. Može kombinirati: onomatopeje, dijalog, naracijski komentar, riječ s izvorom u predstavljenoj stvarnosti, i to u rasponu od verbalnog siromaštva do verbalne rasipnosti.
7. Riječ može uzeti kao sadržaj u stripovnom okviru, pri čemu je likovnost svedena na grafički izgled slova, oblačić i okvirne crte. (...)

Posebno zanimljive, a i potrebne na satima književnosti, su stripske adaptacije književnih djela. Neka od najpoznatijih djela hrvatske književnosti prevedene su u strip i taj bi potencijal nastavnici trebali samostalno prepoznati i kada im se te stripske adaptacije ne nađu u čitankama pokraj ulomka koji se čita na satu. Neka od poznatijih djela koja su „prevedena“ u jezik stripa su: *Cvijet sa raskršća*, *Čuvaj se senjske ruke*, *Koko*, *Priče iz davnine*, *Seljačka buna*, *Zlatarovo zlato* (v. Prilog 5. u poglavlju *Prilozi*). Za stripove koji su rađeni prema literarnom predlošku, ponajprije je na raspolaganju mogućnost komparativne analize. Dubravka Lazić daje odgovor na pitanje kako provesti komparativnu analizu, tj. koji su ciljevi komparativne analize. Ona ističe da se komparativnom analizom treba utvrditi sljedeće: u čemu se strip udaljio od literarnog predloška, a u čemu mu se najviše približio. Osim toga, Lazić smatra kako zaključke treba usmjeriti prema učeničkom opredjeljivanju (za strip ili književni tekst ili oboje), i to uz obavezno obrazlaganje vlastitog stava (Lazić 1990: 179). Razlike stripa u odnosu na književni tekst koje se nakon provedene analize najčešće ističu su: „skraćivanje priče (ispuštanje epizoda, pojedinosti), zgusnut (kondenziran) tekst, promijenjen dijalog (promijenjen jezik, osuvremenjen leksik), drukčija koncepcija likova (čak možda i s drukčijim karakternim osobinama), drukčija kompozicija priče, drukčije (autorovo) viđenje eksterijera, interijera, fizičkog izgleda likova i dr. koji se u potpunosti ne podudaraju s opisima u tekstu, a time odudaraju i od čitateljeve predodžbe itd.“ (Lazić 1990: 179). Konkretno zadatke kako provesti takvu komparativnu analizu Dubravka Lazić ponudila je u istom radu na primjeru bajke Ivane Brlić-Mažuranić *Ribar Palunko i njegova žena*. (Lazić 1990: 179, 180, 181, 182).

Drugi način na koji bi se strip mogao koristiti u nastavi književnosti je zapravo povezan s nastavom jezičnoga izražavanja. Učenici mogu na temelju književnoga djela napisati/nacrtati strip. Takav zadatak nudi Dubravka Lazić: „Napiši scenarij za strip prema jednom odjeljku (potraga za slavujem) Andersonove bajke *Slavuj*.“ (Lazić 1990: 182) Ona ističe kako je u završnim razredima moguća i cjelovita interpretacija stripa kod koje učenici rješavaju zadatke istraživačkog i stvaralačkog tipa. Pri tome će se usmjeriti na: „bilježenje podataka o fizičkom izgledu lika; izdvajanje izraza, rečenica, dijelova dijaloga radi argumentiranja postupaka, ponašanja, osobina lika (karakter lika); izdvajanje izraza, dijelova

govora radi govorne karakterizacije lika (žargon, psovke); izdvajanje izraza, dijelova govora lika radi dokumentiranja afektivnih stanja lika (npr. mucanje, vikanje – otisnuta masna slova); opise situacija radi argumentiranja osobina lika (likova); bilježenje podataka koji osvjetljavaju odnose među likovima; stvaranje cjelovitih opisa likova (uključujući i portretiranje i psihološku karakteristiku), te prikaze tehnike crtanja likova (crno-bijelo), odnosno zauzimanje stava prema etičkim karakteristikama likova.“ (Lazić 1990: 183) Nekad interpretacija neće biti cjelovita, tj. usmjerit će se na jedan određeni književni aspekt stripa (npr. fabulu, kompoziciju, tematiku, poruku, elemente dramske strukture).

Učenici će takvim radom više pažnje posvetiti književnom djelu te ga usporedbom sa stripom bolje razumjeti.

2.3.3. Strip u nastavi jezika

Strip se sve češće pojavljuje i u nastavi jezika. Stjepko Težak u svojem je radu istaknuo sljedeće načine na koje se strip može iskoristiti u nastavi gramatike, pravopisa i stilistike: „

1. kao motivacija za obradu proučavane jezične pojave (ako npr. strip koji učenici čitaju u *Modroj lasti* nudi logičan prijelaz na jezični problem, recimo – kad ograničenost prostora u oblaćiću uzrokuje sažimanje rečenice, upotrebu bezglagolske ili bezlične rečenice i sl.)
2. za stvaranje problemske situacije (Je li otklon od književnojezične norme – pogreška ili stilska potreba? Kojoj jezičnoj razini pripada?)
3. kao lingvometodički predložak za stjecanje, utvrđivanje i provjeru jezičnih spoznaja“ (Težak 1990: 163).

U današnjim udžbenicima često se neka jezična pojava učenicima predstavlja upravo stripom. Na taj način učenike se nastoji vizualnim medijem zainteresirati za nastavu gramatike te je strip često nastavno sredstvo korišteno u motivacijskom dijelu sata. Ipak, ponekad udžbenici neće sami ponuditi strip (ili bilo koji drugi tekst) za motivaciju, ili će nastavnik procijeniti da mu predložena priprema, tj. točnije materijal/lingvometodički predložak ne odgovara. Tada nastavnik može sam potražiti materijal koji će koristiti na satu. Upravo iz tog razloga, nastavnici bi se trebali bolje upoznati s različitim mogućnostima primjene stripa u nastavi, tj. osvijestiti da i strip može biti izrazito motivirajuć materijal za

učenje. Naravno, nije korisno, a ni potrebno forsirati strip u svaku nastavnu jedinicu jer se svaka tema i ne može prikazati stripom.

Jedan od primjera kako je nastavnik sam pronašao strip kao materijal za učenje jest rad učitelja Nevena Penzara, koji je, ne samo pronašao strip već ga i prilagodio kako bi ostvario cilj sata; poučiti učenike 5. razreda osnovne škole vokativu. O tome sam piše sljedeće: „Kada sam morao pripremiti nastavnu jedinicu o vokativu za ogledno predavanje u petom razredu osnovne škole, znao sam da ću učenike moći zaintrigirati samo nečim što vole, a što u sklopu nastave nemaju baš prigode često sretati.“ (Penzar 1990: 184). Penzar je shvatio da će tekst stripa učenicima biti bliži od udžbeničkoga te je prilagodio tekst i slike iz nekoliko stripova *Asterix i Obelix* kako bi dobio dovoljan broj primjera na lingvometodičkom predlošku. Cijeli postupak opisao je u svom radu *Stvaralačka prilagodba stripa za nastavu gramatike*. (Penzar 1990: 184-189).

Jezik stripa sam po sebi predstavlja izazov za proučavanje jezika. Težak navodi primjere stripa u kojima se mogu proučavati različite jezične teme. Primjerice, strip *Seoba Hrvata* navodi pogodnim za samostalni istraživački rad u osmome razredu pod nazivom *Otkloni od književnojezične norme u Seobi Hrvata* (Težak 1998: 596). U tom istraživanju učenici mogu proučavati pogreške nastale uslijed nedosljedne zamjene morfonološkog (korijenskog) pravopisa fonološkim, ili nedosljednu primjenu zareza (u prvome izdanju *Seobe Hrvata* primijenjen je tzv. gramatički pristup, a u drugome logički). Također, Težak upozorava i na druge pogreške na koje se učenike može uputiti: nepotrebno skraćivanje infinitiva, pogrešno pisanje futura ili pak nepreporučive upotrebe prijedloga *kroz* (Težak 1998: 597).

Osim toga, stripovi mogu biti kvalitetan lingvometodički predložak. Prije toga su stripovi iz *Nježnog sporta* Ivice Bednjanca koji se mogu koristiti u obradi sljedećih tema: „hrvatska narječja, žargon, različitost stilova, tuđice i stručni nazivi, riječ u sredstvima priopćivanja, tvorba riječi: izvedenice, složenice, novotvorba“ (Težak 1998: 597).

Nastavnik treba biti otvorena uma prema novim mogućnostima organiziranja nastave kako nastavni satovi ne bi postali monoton, uvijek jednoličan proces predavačke nastave. U tome mu mogu pomoći bilo kakvi stripovi, ali i već spomenuti udžbenici u kojima može pronaći gotove predloške na kojima može temeljiti nastavni sat.

2.3.4. Strip u nastavi jezičnoga izražavanja

Iako bi se na prvi pogled moglo činiti kako se strip ne može primijeniti u nastavi jezičnoga izražavanja, smatramo kako je upravo ono ključno. Naime, među zadaćama nastavnoga područja jezično izražavanje nalazi se sljedeće: „razvoj sposobnosti izražavanja doživljaja, osjećaja, misli i stavova; stvaranje navika uporabe pravogovornih (ortoeopskih) i pravopisnih (ortografskih) norma; ostvarivanje uspješne usmene i pisane komunikacije“. (Nastavni plan i program za osnovnu školu 2006: 25) Ako promotrimo zadaće područja jezično izražavanje i usporedimo ih s temeljnim ciljem nastave Hrvatskoga jezika koji je osposobiti učenike za jezičnu komunikaciju, neće biti teško zaključiti da je jezično izražavanje prisutno na svakom satu, ne samo Hrvatskog jezika nego i drugih predmeta. Jasno je da će se učenici i na nastavi književnosti i na nastavi jezika usmeno i pisano izražavati i to ne treba posebno naglašavati.

Ipak, postoji primjer u kojem strip može biti korišten isključivo u nastavi jezičnoga izražavanja. Naime, iako o stripu govorimo uglavnom kao umjetnosti koja povezuje sliku i riječ, Stjepko Težak upozorava da po nazočnosti riječi u stripu možemo govoriti o više vrsta stripova: „o slici bez riječi; o slici s malo riječi (prevlast likovnosti); o slici s kojom je riječ ravnopravna ili gotovo ravnopravna; o slici podčinjenoj riječi (prevlast literarnosti); o slici od riječi (antistrip)“ (Težak 1998: 586, 587). Nama će u ovom dijelu biti najzanimljiviji stripovi bez riječi/teksta kakvi su se često mogli naći u školskim časopisima (v. Prilog 6. u poglavlju *Prilozi*). Na primjeru takvih stripova učenicima se mogu dati različiti zadaci: da napišu tekst u oblačice prema onome što vide na slici (upravni govor), ili da ispričaju priču što vide na stripu. Može se od njih zatražiti i da nacrtaju svoje stripove i onda ih zamijene s kolegama u razredu te svatko treba ispričati što se dogodilo u stripu.

Kod pisanih vježbi učenikovo pisanje mora se temeljiti na zakonitostima pisanoga jezika koji ima svoju pravopisnu normu, gramatičku, stilističku i leksičku normu, svoje funkcionalne stilove i oblike. Kada je strip bez teksta motivacija za pisanje, možemo slijediti faze koje je ponudio Dragutin Rosandić u djelu *Pismene vježbe u nastavi hrvatskoga ili srpskoga jezika*. S obzirom da se strip sastoji od niza kvadrata, slika, možemo ga promatrati kao likovno ostvarenje. Za primjenu likovnog predloška u nastavi izražavanja Rosandić navodi sljedeće faze: „1. pripremna faza (motiviranje učenika za promatranje slike); 2. promatranje slike; 3. razgovor o slici; 4. stvaranje plana za opis slike; 4. stvaranje rječnika kojim će se slika opisati; 5. utvrđivanje stilskih (sintaktičkih, frazeoloških) sredstava kojima će se ostvariti opis slike; 7. stvaranje teksta (organiziranje teksta)“ (Rosandić1990: 38). S

obzirom na to da učenici kod stripa bez teksta proučavaju cijeli strip odjednom kako bi razumjeli o čemu on govori, ove faze izmjenjuju se nešto brže nego kod proučavanja jednog likovnog ostvarenja. Ipak, učenike je potrebno motivirati za promatranje stripa te slijediti i ostale faze kako bi konačno ostvarenje učenika bilo na što višoj razini (što se rječnika i stila tiče).

Osim ovakvog „slobodnijeg pisanja“, nastavnik ponekad može organizirati takozvani *stvaralački diktat po slici*, tj. u našem slučaju po stripu. On uključuje „ponavljanje gramatike, ortografije i pravopisnih pravila, a obogaćen je i stvaralačkim radom učenika“. (Rosandić 1990: 53). Iako se za predložak takvog diktata uzima najčešće jedna slika (likovno djelo) kako bi se ponovilo jezično gradivo, nastavnik može koristiti strip koji bi učenicima mogao biti zanimljiviji. Postupak kod takvog diktata je sljedeći: „Poslije uvodne riječi, u kojoj nastavnik upoznaje učenike s ciljem sata, pristupa se razgledavanju slike. Učenici usmeno izražavaju ono što vide na slici. Zatim nastavnik diktira tekst i traži od učenika da dopune rečenice odgovarajućim dopunama (objektima, priložnim oznakama, atributima, apozicijama). Pritom se učenici oslanjaju na nastavnikove poticajne riječi, pitanja i sliku.“ (Rosandić 1990: 53). Smatramo da bi primjenom stripa taj zadatak učenicima bio još zanimljiviji, a nastavniku vjerojatno praktičniji od slike jer bi mogao učenicima istovremeno mogao pokazati kako sažeti priču, tj. napisati kratak sažetak stripa. Taj bi stvaralački diktat kao vježba mogao prethoditi prije spomenutoj vježbi u kojoj bi učenici sami sastavljali sažetak jer bi tako učenici vidjeli kako formulirati tekst i na kojim se detaljima (nije) potrebno zadržavati.

Osim pisanih vježbi, nastavnik bi na temelju stripa bez teksta mogao organizirati i govorne vježbe. Po stupnju izvornosti sadržaja Težak govorne vježbe dijeli na usmene i pismene (Težak 1990: 40). Usmene dalje dijeli na: „čitanje, recitiranje; govorenje napamet naučenih tuđih tekstova; usmeni diktati; davanje odgovora na tuđa pitanja; izlaganje vlastitih sadržaja) (Težak 1990: 40). Učenici mogu nacrtati svoje stripove te ih zamijeniti s kolegama tako da nitko ne dobije svoj strip, ili mogu svi koristiti jedan strip bez teksta koji nastavnik odabere (dobar izvor materijala smatram već spomenute stripove bez teksta iz *Radosti*), posebice za niže obrazovne cikluse (peti i šesti razred osnovne škole). Kod govornih usmenih vježbi „usmena vježba može biti uvod za pisanje, ali i obratno, pismena vježba poslužiti će kao podloga za govorenje.“ (Težak 1990: 128). Ono što svakako treba učenicima omogućiti kod govornih usmenih vježbi jest vrijeme za stvaranje priče. Učenicima se može dati petnaestak minuta da naprave koncept ili u natuknicama zapišu kako će sažeti strip, ili mogu sastaviti cijeli tekst na jednom, a onda ga prezentirati na drugom satu. Ovom vježbom, posebice onom u kojem učenici pišu samo koncept ili natuknice prema kojima će prepričati

strip smatram izrazito korisnom jer njome učenici razvijaju vještinu govorenja koja im je prijeko potrebna u svakodnevnom životu bez obzira na to čime će se u budućnosti baviti.

Također, ne smiju se zaboraviti i kompetencije u vezi s kojima se javlja strip. Visinko u svome djelu *Čitanje: učenje i poučavanje* piše o kompetencijama koje se razvijaju nastavom Hrvatskoga jezika. Prva, a u nastavi Hrvatskoga jezika i najvažnija, jest komunikacija na materinskome jeziku (preostale ključne kompetencije su: komunikacija na stranim jezicima, osnove kompetencije u matematici, prirodoslovlju i tehnici, digitalna kompetencija, međuljudska, međukulturna i društvena kompetencija, kompetencija inicijativnosti i poduzetnosti te kompetencija kulturne svijesti i kulturnoga izražavanja) (Visinko 2014: 18). Za razvijanje komunikacije na materinskome jeziku, posebice su važne vježbe čitanja kojima se bogati učenički rječnik. Autorica ističe nekoliko strategija poučavanja rječnika na kraćim tekstovima, a pri tome je posebno važno da ti tekstovi ne moraju biti isključivo književni. Upravo korištenjem neknjiževnih tekstova, učenicima se pruža prilika da upoznaju i druge funkcionalne stilove, među ostalima i jezik stripa. Strategije kojima to mogu postići su: „1. izravno poučavanje riječi, poučavanje o značenju riječi na temelju vođenoga razgovora; 2. zaključivanje iz konteksta; 3. samostalno otkrivanje značenja riječi uporabom rječnika; 4. bavljenje riječi prije čitanja teksta; 5. bavljenje riječima nakon čitanja teksta“ (Visinko 2014: 59).

U nastavnom području jezično izražavanje, osim što se radi na bogaćenju rječnika, radi se i na čitačkim vještinama. Ovisno o tome na kojem stupnju automatiziranoga dekodiranja učenik jest, bit će uspješniji ili manje uspješan u tim vježbama. Karol Visinko za primjer takve vježbe dekodiranja teksta koristi neknjiževni tekst o najslavnijemu stripu Belgije *Tininu* i Muzeju stripa u središtu Bruxellesa objavljen u Modroj lasti (v. Visinko 2014: 121). Osim što sam tekst služi za provjeru stupnja automatizacije dekodiranja riječi, tj. provjeru čitačkih sposobnosti, Visinko ističe kako je taj tekst, zbog svog sadržaja, prikladan i za uvježbavanje i provjeravanje učenikovih čitalačkih sposobnosti. Jedan od zadataka koji navodi jest: „Potražite i prikupite primjere stripova poznatijih hrvatskih crtača stripa te njihove životopise. Pokušajte prikupljene sadržaje organizirati na plakatima i/ili napraviti izložbu u učeničkome prostoru. Naslov može biti Naš muzej stripa.“ (Visinko 2014: 123). Dakle, neknjiževni tekstovi, posebice strip koji je svojim oblikom primjeren učenicima osnovne škole, može se koristiti za razvijanje čitačkih i čitalačkih sposobnosti, te cjelokupno razvijanje jezičnog izražavanja učenika.

Uključivanjem barem nekih od ovih prijedloga, nastavnik uvelike može poboljšati jezično izražavanje učenika, kako govorno, tako i pisano.

2.4. Strip i učenici

O čitalačkim navikama i interesima osnovnoškolskih učenika pisala je Karol Visinko u svojoj knjizi o čitanju – *Čitanje: učenje i poučavanje*. Ona je provela istraživanje u kojem je jedno od pitanja postavljeno učenicima bilo napisati što je za njih čitanje. Zanimljivo je kako su neki učenici uz pojmove kao *slikovnica, basna, lektira, priča, pjesme*, izdvojili i *strip* (učenici trećeg i petog razreda osnovne škole). Osim same percepcije čitanja, Visinko je istraživala i koji se odgovori među učenicima različite dobi ponavljaju u vezi s temama i vrstama književnih djela koje ih zanimaju, o čitanju časopisa, stripova i pretraživanju mrežnih stranica. Među odgovorima učenika o časopisima i stripovima koje čitaju, ističu se učenici trećega obrazovnog ciklusa (sedmog i osmog razreda). Oni, za razliku od učenika mlađe dobi (trećeg i četvrtog, te petog i šestog razreda) među stripove koje čitaju navode samo njih četiri: *Garfield, Alan Ford, Miki Maus i Zagor* (v. Visinko 2014: 159). Iako učenici prvog i drugog obrazovnog ciklusa navode puno veći broj stripova (npr. *Spider Man, Lucky Luke, Tom i Jerry, Dylan Dog, Garfield, Miki Maus, Zagor, Kapetan Mark, Alan Ford, Winx, Asterix i Obelix i Bumerang*), autoricu zabrinjava njihova vrijednost. Ipak, ističe kako bismo te odgovore mogli gledati i s drugog kuta – „Nabavi li školska knjižnica manje književno i odgojno vrijedne časopise za koje su učenici zainteresirani radi istraživanja i uspoređivanja njihova sadržaja, može privući učenike koji u nju inače ne zalaze često i učiniti ih redovitim posjetiteljima koji će se s vremenom zanimati i za ostale publikacije.“ (Visinko 2014: 158). Slažemo se da je na početku najvažnije razvijati ljubav prema čitanju. Čitanjem različitih tekstova, učenici će s vremenom zavoljeti knjigu i riječ, a to i jest jedan od temeljnih ciljeva nastave Hrvatskoga jezika u osnovnoj školi.

Kako naši zaključci ne bi počivali isključivo na teorijskim spoznajama i tuđim istraživanjima o stripu o kojima se govorilo tijekom ovoga rada, proveli smo istraživanje o interesima učenika drugog i trećeg obrazovnog ciklusa za strip. Rezultati istraživanja prikazani su u sljedećem poglavlju.

3. ISTRAŽIVANJE: Strip u životu učenika osnovne škole

Kako bismo utvrdili je li strip prisutan u životu učenika, i u kojoj mjeri, te kakvi su njihovi stavovi prema stripu, ali i njegovoj primjeni u odgojno-obrazovnom procesu, proveli smo istraživanje.

Rezultatima istraživanja htjeli smo potvrditi stav da stripovi nisu u dovoljnoj mjeri iskorišteni u nastavnom procesu te zbog toga učenici nemaju prilike razvijati pozitivan odnos prema njemu. Iako istraživanja o korištenju stripa u nastavi nema mnogo, neka ipak postoje, a o njima ćemo više govoriti u poglavlju *Rezultati istraživanja i rasprava*.

Čini se kako potencijal koji strip ima često nije prepoznat te zbog toga ni učenici, ni nastavnici ne vide njegovu vrijednost koja se ponajprije tiče oživljavanja nastave, tj. dinamiziranja nastavnog procesa.

3.1. Predmet i cilj istraživanja

Istraživanje smo proveli s ciljem utvrđivanja učeničkih interesa za strip te prisutnost istog u njihovim životima. Osim što smo istraživali čitaju li uopće učenici stripove, istraživali smo i koje stripove najčešće čitaju, u kojoj mjeri, privlači li ih više slika ili tekst stripa, te što o stripu znaju.

Istraživanjem smo ispitali postoji li u učenicima želja za češćim čitanjem stripa u školi, ponajprije u nastavi Hrvatskoga jezika, te kakvi su njihovi stavovi o korisnosti stripa u nastavi.

Temeljna je svrha istraživanja utvrditi prisutnost stripa u učeničkim životima te istražiti vide li učenici strip kao sredstvo koje bi trebalo biti prisutnije u svekolikoj nastavi kako bi se potvrdila ili opovrgnula glavna pretpostavka, ali i motivacija za pisanje ovog rada: učenici nisu dovoljno upoznati sa stripovima te zbog toga nisu u mogućnosti razvijati pozitivan odnos prema njemu.

3.2. Hipoteze

Hipoteze u ovome istraživanju su:

1. Pretpostavljamo da u većini učenici čitaju stripove, osobito tijekom drugog obrazovnog ciklusa⁴³, s tim da se za stripove više zanimaju dječaci nego djevojčice.
2. Ispitanici u manjim sredinama stripove čitaju rjeđe nego ispitanici u većim sredinama.
3. Učenici na nastavi Hrvatskoga jezika stripove čitaju rijetko. Usto, o stripu ne znaju mnogo.
4. Učenike u stripu više privlači slika (crtež) nego riječ (tekst).

3.3. Uzorak istraživanja

Metodom ankete istražili smo interese učenika od petog do osmog razreda jedne osnovne škole u Rijeci⁴⁴ te jedne osnovne škole u Varaždinskim Toplicama⁴⁵. Tako smo u uzorku imali učenike iz veće gradske sredine i one iz manjega mjesta. Broj učenika uključenih u istraživanje podjednak je u objema školama, s minimalnom razlikom od nekoliko učenika više u riječkoj školi.

U istraživanju je sudjelovao ukupno 151 ispitanik, odnosno 81 učenica (54 %) i 70 učenika (46 %). S obzirom na to da smo u istraživanju proučavali razliku u prisutnosti stripa u životu učenika različite dobi (uspoređivali smo 2. i 3.⁴⁶ obrazovni ciklus), prosječna dob učenika nam u ovom prikazu nije važna.

U prikazu rezultata istraživanja uspoređivat ćemo odgovore učenika 2. obrazovnog ciklusa (5. i 6. razred), s odgovorima učenika 3. obrazovnog ciklusa (7. i 8. razred). Osim toga, uspoređivat ćemo odgovore učenika iz manje sredine, Varaždinskih Toplica, s odgovorima učenika iz Rijeke, veće, gradske sredine te potvrditi/opovrgnuti naše hipoteze ovisno o njihovim odgovorima.

⁴³ Drugi obrazovni ciklus uključuje učenike petog i šestog razreda osnovne škole.

⁴⁴ OŠ Nikole Tesle u Rijeci

⁴⁵ OŠ Antuna i Ivana Kukuljevića u Varaždinskim Toplicama

⁴⁶ Treći obrazovni ciklus čine učenici sedmog i osmog razreda osnovne škole.

ISPITANICI			
BROJ UČENIKA	BROJ UČENICA	UKUPNO UČENIKA	
70	81	151	
ISPITANICI PO ŠKOLAMA			
	BROJ UČENIKA	BROJ UČENICA	UKUPNO UČENIKA
OŠ „Nikola Tesla“, Rijeka	34	46	80
OŠ „Antun i Ivan Kukuljević“, Varaždinske Toplice	36	35	71

ISPITANICI PO ŠKOLAMA I RAZREDIMA			
OŠ „Nikola Tesla“, Rijeka			
RAZRED	BROJ UČENIKA	BROJ UČENICA	UKUPNO UČENIKA
5.	7	11	18
6.	8	14	22
7.	9	11	20
8.	10	10	20
OŠ „Antun i Ivan Kukuljević“, Varaždinske Toplice			
RAZRED	BROJ UČENIKA	BROJ UČENICA	UKUPNO UČENIKA
5.	13	7	20
6.	6	8	14
7.	10	10	20
8.	7	10	17

3.4. Metoda rada

Istraživanje smo proveli metodom ankete. Anketni se upitnik nalazi među prilogima diplomskoga rada.

Anketni upitnik ispitanicima smo uručili na nastavnim satima Hrvatskoga jezika i sastoji od 9 pitanja. Na prvih osam pitanja ispitanici su odgovarali zaokruživanjem i

nadopunjavanjem odgovora, dok je posljednje pitanje zapravo prilika da daju svoj prijedlog u vezi sa stripom.

Anketa je bila anonimna, a anketiranje je provedeno u svibnju školske 2014./2015. godine. Anketni su upitnik ispitanici ispunjavali petnaestak minuta.

3.5. Rezultati istraživanja i rasprava

Istraživanjem provedenim u svibnju školske 2014./2015. godine na uzorku od 151 učenika drugog i trećeg obrazovnog ciklusa (petog, šestog, sedmog i osmog razreda) OŠ „Nikola Tesla“ u Rijeci i OŠ „Antun i Ivan Kukuljević“ u Varaždinskim Toplicama potvrdili smo glavnu hipotezu: više od polovice ispitanika, odnosno 87 od 151 ispitanika (točnije 57,6 %) čita stripove. Učenici koji čitaju stripove najčešće navode sljedeće naslove: *Alan Ford, Garfield, Tom i Jerry, Zagor, Mickey Mouse, Durica*. Osim njih, manji broj učenika navodi i sljedeće stripove: *Kapetan Miki, Spider-Man, Dylan Dog, Batman, Superman, Teks, Mister No, Komandant Mark, Aquaman*. Učenici koji čitaju stripove navode da stripove čitaju jer su kratki, zabavni, zanimljivi, pustolovni, humoristični/smiješni, poučni, te da skrate vrijeme. Učenici koji su odgovorili da stripove ne čitaju kao obrazloženje navode da ih nemaju gdje naći, da nemaju vremena, da su im stripovi dosadni/nisu im zanimljivi, jer ih ne zanimaju, jer ih ne kupuju/nemaju kod kuće. Osim tih razloga, navode da ih više zanimaju knjige, a nekoliko učenika navelo je da iz stripova ne mogu ništa zaključiti ili da ne znaju kojim redom čitati oblačiće. Iz ovog možemo zaključiti da učenici vjerojatno nisu dovoljno upoznati sa stripovima, tj. da im nisu dostupni u tolikoj mjeri kao knjige, pa zbog toga ne osjećaju potrebu/interes za njihovim čitanjem. Osim toga da se stripovi čitaju, anketom smo potvrdili i da se za stripove više zanimaju dječaci nego djevojčice. Naime, od ukupno 70 muških ispitanika (učenika), 45 njih je odgovorilo da čita stripove (64,2 %), dok su od 81 učenice samo 42 odgovorile da čitaju stripove (52 %). Također, anketom smo potvrdili da je čitanje stripova češće tijekom drugog obrazovnog ciklusa. Konkretno, prema rezultatima ankete, 58 od ukupno 74 učenika 5. i 6. razreda osnovne škole (OŠ „Nikola Tesla“ u Rijeci i OŠ „Antun i Ivan Kukuljević Sakcinski“ u Varaždinskim Toplicama) čita stripove, što iznosi 78 %, dok samo 38 % učenika 7. i 8. razreda čita stripove (29 od 77 učenika). Važno je istaknuti da je taj postotak posebno nizak u 8. razredu osnovne škole u kojem samo 30 % učenika čita stripove (11 od 37 ispitanika). Visok postotak učenika koji su naveli da čitaju stripove u 6. razredu mogao bi se objasniti činjenicom da se strip kao obavezan sadržaj pojavljuje upravo u 6. razredu osnovne škole (prema *Nastavnome planu i programu za osnovnu školu*). S obzirom

da se čitanje stripa s dobi učenika pada, smatramo kako bi strip trebalo ranije uvesti u nastavu Hrvatskoga jezika (ali i drugih predmeta), i to ne samo u području medijske kulture već i u druga područja.

Hipoteza da učenici u manjim sredinama stripove čitaju manje nego učenici u većim sredinama nije potvrđena, tj. opovrgnuta je. Naime, prema anketi, 44 od 71 učenika osnovne škole u Varaždinskim Toplicama čita stripove (62 %), dok je postotak riječkih učenika koji čitaju stripove 54 % (43 od 80 učenika). Iako smo ovu hipotezu postavili s pretpostavkom da je do stripova u manjim sredinama teže doći (zbog nepostojanja gradske knjižnice, većih knjižara), ispostavilo se da učenici iz Varaždinskih Toplica u većem postotku čitaju stripove. Kod proučavanja naslova stripova koje su ispitanici naveli da čitaju, došli smo do zaključka učenici navode stripove iz školskih listova (*Modra lasta*, *Smib – Durica*). To bismo mogli objasniti činjenicom da je u toj školi uobičajeno da se jedan školski sat mjesečno posvećuje čitanju školskih časopisa (tzv. sat tiska), a u kojima učenici mogu naći upravo stripove koje su najčešće navodili (npr. *Durica*)⁴⁷.

Treća hipoteza, da učenici stripove na satu Hrvatskog jezika čitaju rijetko i da o njima ne znaju mnogo pokazala se točnom. Prema rezultatima istraživanja u obje škole, 99 od 151 učenika stripove na satu Hrvatskoga jezika čita rijetko (66 %) i taj se rezultat ne mijenja značajno ni kod uspoređivanja svake škole zasebno (u riječkoj školi 65 % učenika (52 od ukupno 80) odgovorilo je da na satovima Hrvatskoga jezika stripove čita rijetko, dok u topličkoj školi taj postotak iznosi 66 % (47 od ukupno 71 učenika). Ipak, u topličkoj školi postotak učenika koji su odgovorili da strip na satu čitaju često iznosi čak 10 % (7 od 71 učenik), dok u Rijeci taj postotak iznosi 2,5 % (samo 2 od 80 učenika). Sukladno tome, čak 32,5 % (26 od 80) riječkih učenika odgovorilo je da strip na satu Hrvatskoga jezika ne čitaju nikad, dok je u topličkoj školi „nikad“ zaokružilo 24 % učenika (17 od 71). Osim toga, učenici topličke škole su na potpitanje „U kojim prigodama?“ čitaju strip na satu Hrvatskoga jezika vrlo često odgovarali „kad imamo sat tiska“, „kad čitamo *Modru lastu*“, „kad imamo sat medija“ i slično, prema čemu možemo zaključiti da je praksa čitanja časopisa prisutna kroz sve razrede, pa možemo da neki ispitanici jednostavno nisu bili zainteresirani za rješavanje ankete (što je učiteljica 7. razreda topličke osnovne škole naglasila već kod preuzimanja ispunjenih anketa). Dakle, rezultat ankete da većina ispitanika stripove na satu Hrvatskoga jezika čita rijetko bio je očekivan ne samo zbog činjenice da se strip izrijeком u programu za Hrvatski jezik pojavljuje samo u 6. razredu već i zato što je program nastave

⁴⁷ Ovu su nam informaciju potvrdile topličke učiteljice Hrvatskoga jezika.

Hrvatskoga jezika pretrpan raznim sadržajima te je teško odvojiti više sati za strip. Ipak, ono što su neki učenici prepoznali, a na što i mi želimo uputiti jest činjenica da se strip ne mora na satu čitati samo na satu medijske kulture, kod obrađivanja tog sadržaja, već strip može poslužiti kao motivacija za učenje neke jezične pojave (a tako se često i pojavljuje u udžbenicima), ili na neke druge načine (primjeri su navedeni u prethodnome dijelu rada, u poglavlju *Strip u nastavnim područjima Hrvatskoga jezika*). Time bi se učenicima omogućilo ne samo da češće čitaju tu vrstu medija već bi i nastava bila zanimljivija učenicima. S obzirom na dosad prokomentirane rezultate provedene ankete, nije teško zaključiti da ispitanici, odnosno učenici 2. i 3. obrazovnog ciklusa (5., 6. 7. i 8. razreda) ne znaju mnogo o stripu. To je osobito vidljivo iz odgovora na šesto pitanje ankete u kojem su učenici trebali napisati što znaju o stripu. Najveći broj učenika o stripu je napisao da se sastoji od slike i teksta u oblačićima, da ima naslov i govori o nekom događaju. Neki su učenici napisali da su stripovi kratki/sažeti. Odgovori pojedinih učenika ističu se među ostalima (npr. da stripovi mogu pripadati određenom žanru, da je jedan od najpoznatijih autora stripova Walt Disney, da mogu biti crno-bijeli ili u boji te da su likovi izmišljeni). Jedan je učenik 7. razreda osnovne škole Nikole Tesle u Rijeci kao natuknicu o tome što zna o stripu naveo „- nedovršene radnje (nastavci)“. To je jedini učenik koji je primijetio da stripovi najčešće izlaze u nastavcima. Neki učenici su polje ostavili prazno ili su napisali da o stripu ne znaju ništa. Ti nas odgovori posebno zabrinjavaju jer prema provedenoj analizi udžbenika/čitanki iz Hrvatskoga jezika nije moguće da se ti učenici nikad nisu susreli sa stripom. Postavlja se pitanje jesu li ti ispitanici bili nezainteresirani za provedeno ispitivanje, tj. ispunjavanje ankete ili zaista ne znaju ništa o stripu. U svakom slučaju, možemo zaključiti da je upoznavanje učenika sa stripom potrebno prije 6. razreda osnovne škole jer bi do tada već trebali imati izgrađen pozitivan stav prema toj umjetnosti.

Kod ispitivanja četvrte hipoteze, da učenike u stripu više privlači slika nego tekst, naišli smo na neočekivane probleme. Naime, nekoliko učenika zaokružilo je oba ponuđena odgovora (dakle, i sliku, i tekst) te su napisali da im je oboje jednako važno. Takvih je učenika bilo četvero. Osmero njih nije zaokružilo niti jedan odgovor, a jedan je učenik napisao da ovisi koji strip čita („U *Garfieldu* više volim tekst, ali u *Gastonu* slike.“). Ako isključimo učenike koji nisu zaokružili niti jedan odgovor (8 učenika), ostaje nam 143 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje. Od 143 njih, 117 je ispitanika zaokružilo da ih u stripu više privlači slika, što iznosi visokih 82 %. Učenici koji su zaokružili da ih više zanima slika istaknuli su kako je to zato što su slike „zabavne, smiješne, zato što bolje prikazuju radnju od teksta/kazuju više nego riječi, mogu pomnije pratiti događaje, jer im je lakše pratiti

priču, jer im prikaže kako izgledaju likovi/njihovo lice, zato što na temelju slika mogu predvidjeti što će se dalje dogoditi, jer im se ne da/ne moraju/ne vole čitati“, dok su učenici koji preferiraju tekst u stripu objasnili da „slike možemo krivo protumačiti, a uz tekst ih još bolje razumijemo, zato što slike same po sebi ništa ne znače“. Iz ovih odgovora možemo vidjeti koliko su ljudi vizualna bića. Smatramo da na taj odgovor ne treba gledati kao negativan, već treba iskoristiti to što su učenici napisali u svakom nastavnom satu, neovisno koristili strip ili ne. Učenicima će gradivo biti jasnije ako ga vizualno prikažemo. Isto tako, učenici će bolje zapamtiti što su radili na satu ako im je neki sadržaj predstavljen korištenjem stripa. O prednostima korištenja stripa u nastavi pisali smo u poglavlju *Strip u školi i njegove prednosti*, pa ovdje nećemo ponavljati isto.

Rezultati istraživanja nisu nas iznenadili. Ranija istraživanja potvrđuju dobivene podatke, ili pak ukazuju da se položaj stripa s vremenom mijenja. Jedno od takvih istraživanja provela je Mira Kernek-Sredanović još davne 1986. godine te je na uzorku od 320 učenika osnovnih škola dobila nešto drugačije rezultate (Lazić 1990: 171). Postotak učenika koji ne čita stripove iznosio je samo 7,81% (dok je prema ovoj anketi taj postotak čak 42,4 %). Razloge tome možemo tražiti u drugačijem načinu života – dostupnosti interneta i drugih masovnih medija koji su zasigurno su utjecali na smanjenje čitanja stripa.

Već prije spomenuto istraživanje iz 2013. godine Marinka Lazzaricha (Lazzarich, 2013) u kojem je ponajprije istraživao humor i empatiju stripa kao metodološki instrumentarij u poučavanju u skladu je s rezultatima našega istraživanja – i prema njegovim rezultatima većina učenika voli čitati stripove i pri tome učenici prednjače u odnosu na učenice. Osim toga, i u njegovu istraživanju stariji učenici manje čitaju stripove od mlađih.

Kao što smo već naglasili, istraživanja o korištenju stripa nema mnogo, ali upravo je to razlog da se to promijeni. Što smo zaključili na temelju rezultata ovoga istraživanja, bit će objašnjeno u sljedećem poglavlju.

3.6. Zaključak

Rezultati istraživanja pokazuju da hrvatski osnovnoškolci nisu dovoljno upoznati sa stripom. Strip se u školi ne čita, a kao posljedica velikog broja drugih dostupnih mogućnosti razonode, učenici sami ne posežu za njime. Dobiveni rezultati također upućuju na smanjen interes za strip u odnosu na prethodna desetljeća, posebice ako se promatra odnos dobi i spola prema stripu. Stariji učenici rjeđe čitaju stripove, a učenice tu još više zaostaju za svojim

kolegama. Iako bismo pomislili da učenici stripove ne čitaju jer im nisu dostupni, možemo zaključiti da, ako ih učinimo dostupnima kao što su to učinile učiteljice u topličkoj školi (iskoristimo ih u nastavi kada možemo), učenici će razvijati interes za njih te ih češće uključivati u svoj život. Time će i više saznati o samom stripu (već samim zaključivanjem na temelju viđenog/pročitano). Ono što je nužno da bi sve to ostvarili jest nastava u kojoj se strip koristi od prvog obrazovnog ciklusa jer bi se time učenici ne samo češće susretali s tim medijem već bi se tim postupkom pridonijelo osuvremenjivanju nastavne prakse, većoj zainteresiranosti učenika te u skladu s tim i boljim postignućima.

U prethodnom dijelu rada govorili smo o različitim mogućnostima korištenja stripa u nastavnom procesu i upravo je to bio i povod za istraživanje i cilj samoga rada – upozoriti na sadašnje stanje te dati smjernice u razvijanju takvog pristupa. S obzirom na to da škola uvelike utječe na učenika i ono što uči/s čime se upoznaje u školi oblikuje njegov život i njegove interese, smatramo kako je upravo obrazovanje putem stripa nužno da hrvatski učenici zavole strip te uvide njegov potencijal.

4. ZAKLJUČAK

Suvremena je nastava zahtjevnija od nastave koja se u cijelosti oslanja na predavački sustav. Nastavnici danas, osobito nastavnici Hrvatskoga jezika, u mogućnosti su, ali i potrebi, da u organiziranju nastavnoga procesa, uključe što više različitih izvora kako bi učenici bili motivirani za nastavu. Motivacija je, uz ostale prednosti, razlog zašto je strip nužno povremeno uključivati u nastavni proces.

Na kraju ovoga rada možemo zaključiti kako strip, unatoč svojim prednostima, nije dovoljno zastupljen u nastavi. Od nastavnika se očekuje da sami osmisle načine na koje će iskoristiti prednosti stripa u nastavi kako bi učenici upoznali i taj medij. Provedeno istraživanje upućuje na to da učenici osnovne škole prepoznaju vrijednosti stripa, ali nisu dovoljno upoznati s njime, pa ga zato prestaju čitati pri kraju osnovnoškolskog obrazovanja. Podizanjem svijesti nastavnika o korisnosti stripa riješio bi se taj problem.

Smatramo kako je temeljni cilj rada – osvješćivanje potrebe da strip treba uvesti u sva nastavna područja Hrvatskoga jezika – ostvaren. S obzirom na to da u stručnoj literaturi još uvijek nisu dovoljno razrađeni načini na koje to ostvariti, ostaje mnogo prostora za dodatna istraživanja, bolje ideje i prijedloge.

5. SAŽETAK

Tema je ovoga diplomskog rada strip u osnovnoškolskoj nastavi Hrvatskoga jezika. Prvi dio rada čini teorijski dio koji govori o stripu u školi, njegovim prednostima i o njegovoj prisutnosti u osnovnoškolskim čitankama i udžbenicima. Također, u radu se govori i o načinima na koje strip može biti korišten u nastavnim područjima Hrvatskoga jezika: medijskoj kulturi, književnosti, jeziku i jezičnom izražavanju. Drugi dio rada čini istraživanje provedeno s namjerom ispitivanja interesa učenika osnovne škole za strip. Rezultati istraživanja potvrđuju ključne pretpostavke: da učenici osnovnih škola u Hrvatskoj stripove čitaju rijetko, da su učenice manje zainteresirane za strip od svojih kolega, te da stripove češće čitaju učenici mlađe dobi.

6. KLJUČNE RIJEČI

Ključne riječi: jezično izražavanje, jezik, književnost, medijska kultura, osnovna škola, strip u nastavi

Prijevod naslova rada: Contemporary approaches to comics in teaching *Croatian language*

Prijevod ključnih riječi: language workshops, language, literature, media culture, elementary school, comics in teaching

7. POPIS LITERATURE

1. (1995). *Nastavni program za hrvatski jezik u gimnaziji*. Zagreb: Školske novine.
2. (2006). *Nastavni plan i program za osnovnu školu*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
3. (2011). *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH.
4. (2013). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
5. Cerić, H. (2012). Percepcija nastave uz primjenu stripa u odnosu na klasičnu nastavu iz predmeta *Filozofija sa logikom*. *Sarajevski žurnal za društvena pitanja*, (jesen/zima), 9-22.
6. Gačić, D. (1990). Strip u školi – sredstvo i cilj. *Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika*, 15(4), 190-193.
7. Kermek-Sredanović, M. (1986). *Strip u lektiri mladih čitalaca*. Pedagoški rad, 3-4.
8. Lazić, D. (1990). Strip u nastavi književnosti. *Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika*, 15(4), 170-183.
9. Lazzarich, M. (2013). Humor i empatija stripa kao metodološki instrumentarij u poučavanju. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 15(1), 153-190.
10. McCloud, S. (2005). *Kako čitati strip – nevidljivu umjetnost*. Zagreb: Tipotisak.
11. Pandžić, V. (1990). Književnost u odgoju i obrazovanju i slika. *Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika*, 15(4), 194-197.
12. Penzar, N. (1990). Stvaralačka prilagodba stripa za nastavu gramatike. *Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika*, 15(4), 184-189.
13. Rosandić, D. (1990). *Pismene vježbe u nastavi hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
14. Tenžera, M. *Belgijsko carstvo stripa u Bruxellesu*. Modra lasta. Zagreb: Školska knjiga, 2012./2013: br. 6, str. 119.
15. Težak, S. (1990). *Govorne vježbe u nastavi hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
16. Težak, S. (1990). *Metodika nastave filma*. Zagreb: Školska knjiga.
17. Težak, S. (1990). Riječ u stripu. *Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika*, 15(4), 153-169.

18. Težak, S. (1998). *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 2*. Zagreb: Školska knjiga.
19. Tomić, S. (1985). *Strip, poreklo i značaj*. Novi Sad: FORUM MARKETPRINT.
20. Trelease, J. (2001). *The Read-Aloud Handbook*. Penguin.
21. Visinko, K. (2014). *Čitanje: poučavanje i učenje*. Zagreb: Školska knjiga.
22. Zimonić, K. (1990). Strip – umjetnost sinteze. *Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika*, 15(4), 149-152.
23. Zimonić, K. (2013). *Priče iz davnine – Ivana Brlić-Mažuranić*. Zagreb: STRIPFORUM.

Jezični udžbenici i čitanke

1. Družijanić Hajdarević, E.; Lugarić, Z.; Romić, Z.; Sykora-Nagy, L. (2014). *Riječi hrvatske 6* (udžbenik hrvatskoga jezika za šesti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.
2. Družijanić Hajdarević, E.; Lugarić, Z.; Romić, Z.; Sykora-Nagy, L. (2014). *Riječi hrvatske 8* (udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.
3. Družijanić Hajdarević, E.; Lovrenčić Rojc, G.; Lugarić, Z.; Lugomer, V. (2014). *Riječi hrvatske 5* (udžbenik hrvatskoga jezika za peti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.
4. Družijanić Hajdarević, E.; Lovrenčić Rojc, G.; Lugarić, Z.; Lugomer, V. (2014). *Riječi hrvatske 7* (udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.
5. Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 5* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za peti razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.
6. Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 5* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za peti razred osnovne škole), 2. dio. Zagreb: Školska knjiga.
7. Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 6* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za šesti razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.
8. Franić-Glamuzina, L.; Grbaš Jakšić, D.; Matijašić, I.; Peić, I. i drugi autori. (2013). *Kocka vedrine 6* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za šesti razred osnovne škole), 2. dio. Zagreb: Školska knjiga.
9. Jambrec, O.; Bežen, A. (2009). *Hrvatska čitanka za V. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

10. Jambrec, O.; Bežen, A. (2009). *Hrvatska čitanka za VI. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.
11. Jambrec, O.; Bežen, A. (2009). *Hrvatska čitanka za VII. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.
12. Jambrec, O.; Bežen, A. (2009). *Hrvatska čitanka za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.
13. Jurić Stanković, N.; Šimić, D.; Šodan, A.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 8* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za osmi razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.
14. Jurić Stanković, N.; Šimić, D.; Šodan, A.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 8* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za osmi razred osnovne škole), 2. dio. Zagreb: Školska knjiga.
15. Kovač, S.; Bežen, A.; Jukić, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za V. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.
16. Kovač, S.; Jukić, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za VII. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.
17. Kovač, S.; Jukić, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za VI. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.
18. Kovač, S.; Jukić, M.; Juričev-Dumpavlov, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za VIII. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.
19. Levak, J.; Močibob, I.; Sandalić, J.; Skopljak Barić, I. (2013). *Ljubičasta čitanka* (čitanka za peti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.
20. Levak, J.; Močibob, I.; Sandalić, J.; Skopljak Barić, I. (2013). *Zelena čitanka* (čitanka za šesti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.
21. Levak, J.; Močibob, I.; Sandalić, J.; Skopljak Barić, I. (2013). *Modra čitanka* (čitanka za sedmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.
22. Levak, J.; Močibob, I.; Sandalić, J.; Skopljak Barić, I. (2013). *Narančasta čitanka* (čitanka za osmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.
23. Motik, M.; Sušac, S.; Katalinić, Z.; Rimac Jurinović, M.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 7* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za sedmi razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.
24. Motik, M.; Sušac, S.; Katalinić, Z.; Rimac Jurinović, M.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 7* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za sedmi razred osnovne škole), 2. dio. Zagreb: Školska knjiga.

25. Rihtarić, A.; Marijačić, M. (2013). *Volimo HRVATSKI!* (udžbenik hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.
26. Rihtarić, A.; Marijačić, M.; Levak, J. (2013). *Volimo HRVATSKI!* (udžbenik hrvatskoga jezika za peti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.
27. Rihtarić, A.; Marijačić, M.; Ružić, D. (2013). *Volimo HRVATSKI!* (udžbenik hrvatskoga jezika za šesti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.
28. Rihtarić, A.; Marijačić, M.; Ružić, D. (2013). *Volimo HRVATSKI!* (udžbenik hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

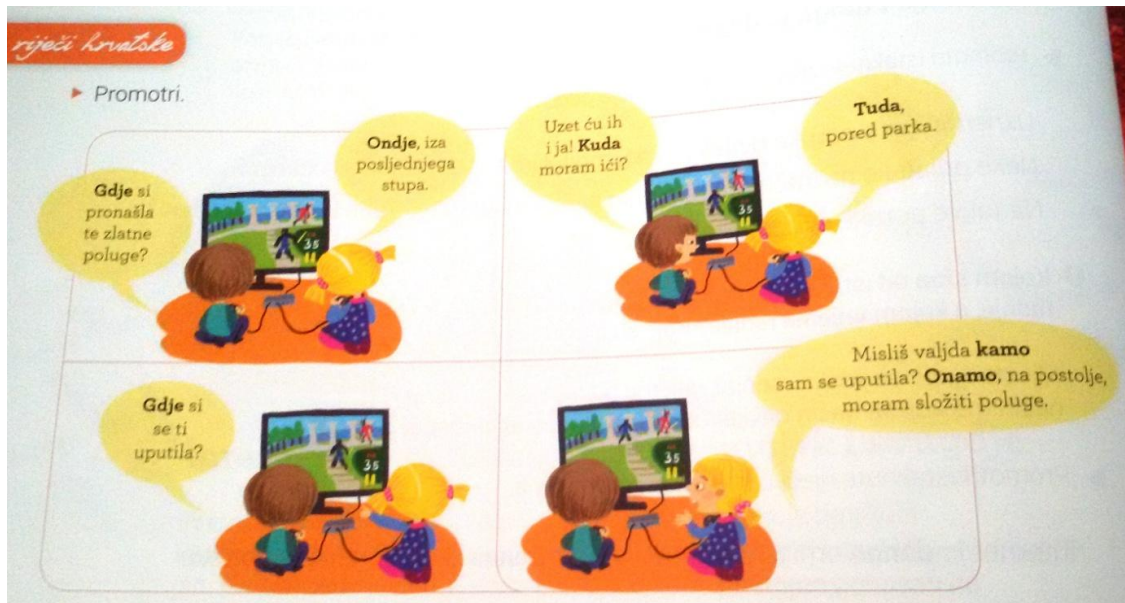
8. PRILOZI

Prilog 1. Strip *Dobročinitelji* iz udžbenika za osmi razred osnovne škole *Hrvatska krijesnica*⁴⁸ (str. 87)

⁴⁸ Kovač, S.; Jukić, M.; Juričev-Dumpavlov, M. (2011). *Hrvatska krijesnica* (udžbenik hrvatskoga jezika za VIII. razred osnovne škole). Zagreb: Naklada Ljevak.

Prilog 2. Strip u funkciji upućivanja na pogrešnu uporabu priloga gdje/kamo/kuda u udžbeniku *Riječi hrvatske 5*⁴⁹ (str. 28)

Prilog 3. Strip u funkciji lingvometodičkog predloška u obradi akuzativa u udžbeniku *Riječi hrvatske 5*⁵⁰ (str. 49)

⁴⁹ Družijanić Hajdarević, E.; Lovrenčić Rojc, G.; Lugarić, Z.; Lugomer, V. (2014). *Riječi hrvatske 5* (udžbenik hrvatskoga jezika za peti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

⁵⁰ Družijanić Hajdarević, E.; Lovrenčić Rojc, G.; Lugarić, Z.; Lugomer, V. (2014). *Riječi hrvatske 5* (udžbenik hrvatskoga jezika za peti razred osnovne škole). Zagreb: Profil.

Prilog 4. Strip korišten u udžbeniku *Kocka vedrine*⁵¹ za osmi razred osnovne škole, 1. dio u području jezičnog izražavanja (tema: Rasprava) (str. 97)

⁵¹ Jurić Stanković, N.; Šimić, D.; Šodan, A.; Haukka, E. (2013). *Kocka vedrine 8* (integrirani udžbenik hrvatskog jezika i književnosti za osmi razred osnovne škole), 1. dio. Zagreb: Školska knjiga.

Prilog 5. Stranica iz stripa *Priče iz davnine* Krešimira Zimonića nastalog prema *Pričama iz davnina* Ivane Brlić-Mažuranić⁵² (str. 12)

⁵² Zimonić, K. (2013). *Priče iz davnine – Ivana Brlić-Mažuranić*. Zagreb: STRIPFORUM.

Prilog 6. Primjer stripa bez teksta iz časopisa *Mak*⁵³

⁵³ Douay, M. (1999.) Mak, mali koncil. *Lukava strelica*. Broj 6(36), str. 50.

Prilog 7. Anketa korištena u istraživanju

Anketa: strip u životu učenika

Dragi učenice, draga učenice, pred tobom se nalazi upitnik koji se sastoji od devet pitanja na koja ne postoje pogrešni odgovori, stoga te molim da odgovaraš iskreno. Anketa je u potpunosti anonimna, a rezultate ću koristiti u svrhu pisanja diplomskog rada o uporabi stripa na nastavi Hrvatskoga jezika.

Studentica: Ana Bahat

Dob: _____	Spol: M Ž
Razred: _____	Škola: _____
Opći uspjeh (prosjeak ocjena): _____	Uspjeh iz Hrvatskoga jezika: _____

1. Čitaš li stripove?

a) da

Navedi naslove stripova koje čitaš:

b) ne

Zašto?

2. Koliko često čitaš stripove?

a) često:

1-2 tjedno – 3-4 tjedno – više od 4 tjedno

(Zaokruži jedan od ponuđenih odgovora.)

b) povremeno (1-2 stripa mjesečno)

c) rijetko (najmanje 1 strip godišnje)

d) nikad

3. U stripu je važna riječ (tekst), ali i slika (crtež).

Mogu reći da me više privlači:

a) slika - b) tekst.

(Zaokruži jedan od ponuđenih odgovora.)

Zašto?

4. Stripove čitamo u školi i radi školskih obveza, i to:
- a) na nastavi _____ (Kojega/Kojih predmeta?)
 - b) izvan nastave: _____ (U kojoj aktivnosti?)
 - c) izvan škole u skladu s domaćom zadaćom
 - d) U školi ili radi školskih obveza stripove nikada ne čitamo.
(Moguće je zaokružiti i više odgovora.)

5. Stripove na satu Hrvatskoga jezika čitamo:
- a) često (U kojim prigodama? _____)
 - b) rijetko (U kojim prigodama? _____)
 - c) nikad

6. O stripu znam sljedeće:
- _____
- _____
- (Navedi u natuknicama što znaš o stripu.)

7. I sam/a crtam i pišem stripove:
- DA – NE.
- (Zaokruži točan odgovor.)
- Navedi primjer:
- _____
- _____

8. Bilo bi dobro kad bismo u školi stripove više čitali.
- a) da
 - b) ne
- Zašto?
- _____
- _____

9. Moj prijedlog u vezi sa stripom:
- _____
- _____
- _____
- _____

Zahvaljujem na suradnji.